

HIER & NU

HET

CENTRAAL

MUSEUM

Inhoud

07 _____ voorwoord

08 _____ Het nieuwe Centraal Museum

10 _____ identiteit

12 _____ gebouw

14 _____ geschiedenis

16 _____ stad

18 _____ van kapel
tot

_____ museumwinkel

24 _____ van refter
tot

_____ expositieruimte

30 _____ van kazerne
tot

_____ tuinzaal

38 _____ van begraafplaats
tot

_____ beeldentuin

44 _____ van portierswoning
tot

_____ museumcafé

52 _____ voetnoten

58 _____ tuinlexicon

64 _____ colofon

Natasja Kensmil⁰¹
(Amsterdam, 1973)
Clastrum Museum,
2016
Oost-Indische
inkt, acrylverf
en conté potlood
op papier
49 x 70 cm

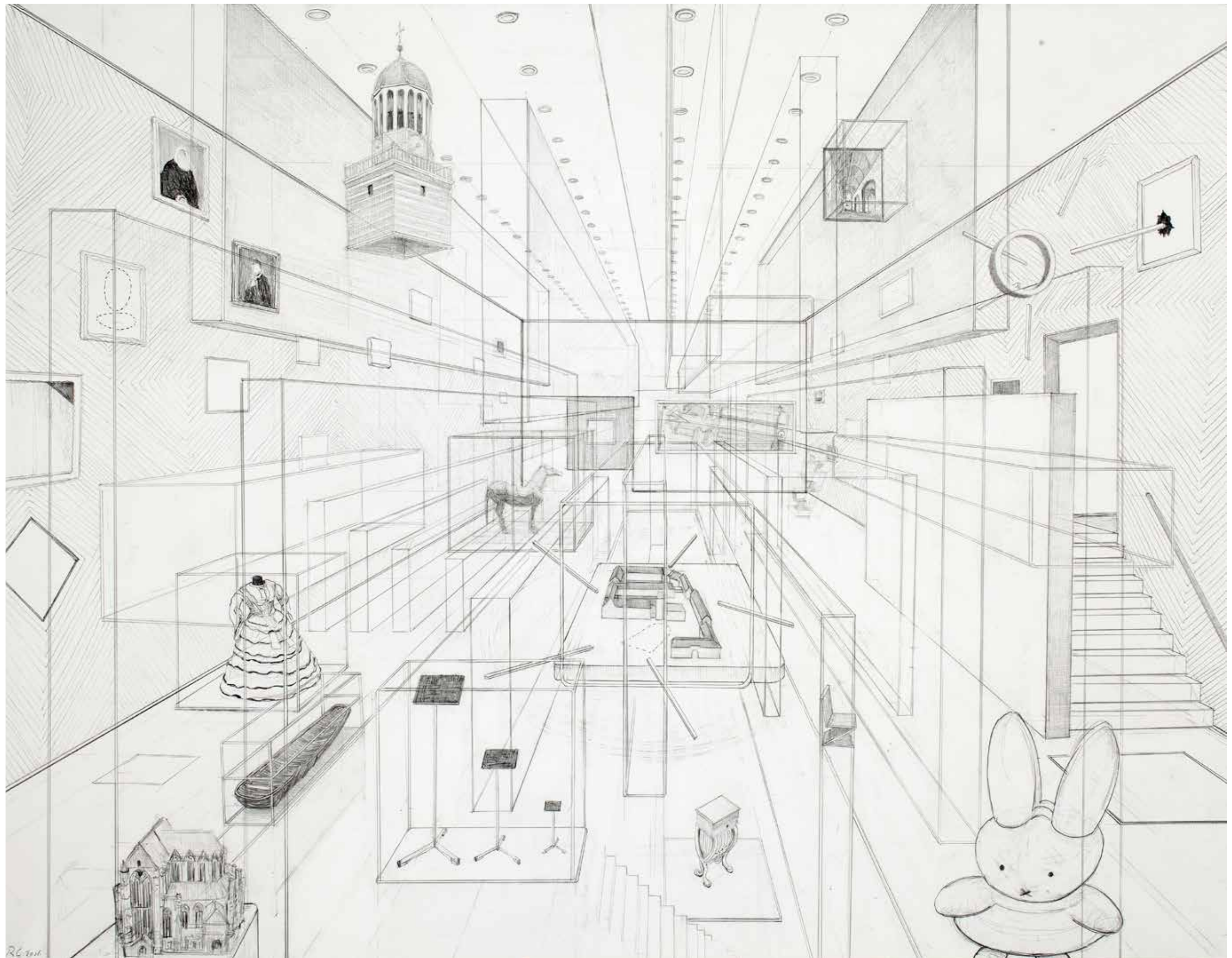

Paul Klemann⁰¹
(Utrecht, 1960)
Het Centraal Museum
Kleurpotlood,
potlood op papier
65 x 50 cm

Nu het zover is en het vernieuwde Centraal Museum feestelijk wordt heropend, lijkt het alsof het zo heeft moeten zijn. Zoals het museum is geworden, hier en nu, zo was het altijd al bedoeld. Alsof er een blauwdruk klaarlag, die we alleen maar hoefden uit te voeren. De werkelijkheid was ingewikkelder._____Dat het resultaat zo naturel en ongedwongen overkomt, is misschien wel de grootste verdienste van de ontwerpers van Soda+, die vanaf het begin betrokken waren bij het herinrichtingsproces. Ze hebben het gebouw niets opgelegd, maar zijn op zoek gegaan naar de oorsprong van de plek en de architectuur en hebben hun best gedaan die voor zichzelf te laten spreken._____Aan dat proces heb ik met veel plezier leiding gegeven. Het is een voorrecht te kunnen constateren dat het Centraal Museum niet alleen een make-over heeft ondergaan, maar ook veel toegankelijker en zichtbaarder is geworden. De publieksfaciliteiten zijn enorm verbeterd en de tentoonstellingsruimte is uitgebreid. Onze bezoekers zullen het merken: het museum is er enorm op vooruitgegaan, als kunstinstituut in een prettige entourage.

_____Voor de buitenwacht vormde het bidboek *Het Centraal Museum treedt naar buiten* de aftrap in 2011. Daar was het nodige aan vooraf gegaan. Een grondige sterkte-zwakteanalyse. Het formeren van een slagvaardig bouwteam. En om te beginnen een prikkelend sollicitatiegesprek. Toen ik begon als zakelijk directeur lag de vraag er al: of ik werk wilde maken van een betere toegankelijkheid._____Intussen is het 2016 en zie: het Centraal Museum treedt daadwerkelijk naar buiten. Het ligt niet langer afgeschermd in de luwte van de stad als een van Utrechts best bewaarde geheimen. Het museum eist ruimte op in de stad en wil er ook oprecht deel van uitmaken. Dit boek – bedoeld als duiding en als naslagwerk – geeft daar ook blijk van. Wij, mijn mededirecteur Edwin Jacobs en ik, zien de toekomst van het Centraal Museum met vertrouwen tegemoet.

_____Marco Grob
Zakelijk directeur Centraal Museum

Robbie Cornelissen⁰¹
 (Utrecht, 1954)
De tentoonstelling,
 2016
 Potlood op papier
 50 x 65 cm

Hoofdentree
Centraal Museum
aan de
Agnietenstraat,
2016

Vide in de nieuwe
entreehal, 2016

Suppoost in een
van de stijlkamers
van het museum,
1927

Operatie Plaatsbepaling

De vernieuwing van het Centraal Museum beoogt voor alles toegankelijkheid en helderheid. Het gebouw en de collectie zijn voortaan nóg beter op elkaar toegesneden. Met Utrecht als alomtegenwoordig ijkpunt.

Het labyrintische karakter van het Centraal Museum is onmiskenbaar. Het zit ingebakken in de structuur van het gebouw, in de ietwat afgezonderde ligging in de stad en in de veelzijdigheid van de collectie._____Vanaf het begin hebben opeenvolgende directies zich er een weg in gebaand, passend bij de modes en de eisen van de tijd. Zoals de inhoud van het museum lastig onder één noemer te brengen valt, zo laat ook het gebouw – een samenvoeging van gebouwen – zich moeilijk in één oogopslag doorgronden._____Die grilligheid is mettertijd organisch gegroeid, intussen prettig authentiek en een kenmerk om te koesteren. Wat sommige andere musea bewust nastreven (verschillende ‘belevingswerelden’ naast elkaar) is hier van nature aanwezig. Kortom: geen last maar – nadrukkelijk – een lust. Het is een inzicht dat tijdens het directoraat van Edwin Jacobs en Marco Grob indaalde en steeds scherpere contouren kreeg._____De rijkdom van vijf uitgelezen disciplines (stadsgeschiedenis, oude kunst, moderne kunst, vormgeving, mode) én een uitzonderlijke locatie met een tot de verbeelding sprekende geschiedenis die vijf eeuwen beslaat, verdient het om overtuigend over het voetlicht te worden gebracht._____Als iets de ambitie is van de onlangs voltooide vernieuwingsoperatie, is dat het. *Plaatsbepaling* luidt niet voor niets de ondertitel in de wandelgangen. Daarmee wordt bedoeld: de vraag ‘waar ben ik’ moet zich te allen tijde eenvoudig laten beantwoorden. (En liefst op alle niveaus tegelijk, fysiek en historisch en psychologisch en maatschappelijk én op zinneprikkelende wijze, dat spreekt vanzelf.)

Meest in het oog springend is het bouwkundige aspect. De grondige renovatie, waarmee in 2013 een aanvang werd gemaakt terwijl het museum voor bezoekers open bleef, behelst onder meer een nieuwe entree, een nieuwe winkel met bezoekerscentrum, een nieuwe multifunctionele ruimte (de ‘Tuinzaal’) en een nieuw café. De nadruk van de verbouwing ligt op het optimaliseren van de ‘publieksfuncties’, maar ook de tentoonstellingsruimtes zijn grondig aangepakt, uitgebreid en gemoderniseerd; het hele gebouw is bijvoorbeeld van LED-verlichting voorzien._____Meer openheid, een betere toegankelijkheid en het versterken van de overzichtelijkheid was de opdracht die het museum zichzelf en de ontwerpers van Soda+⁰² stelde.

De verbouwing staat niet op zichzelf. Naast een fysieke update was het museum toe aan een heroverweging van de identiteit; hoe die te vertalen in de dagelijkse gang van zaken en hoe die op de beste manier aan de man (m/v) te brengen. En ook daar bleek de behoefte aan helderheid – een klare lijn, een scherpere focus – de overhand te hebben._____Waar het Centraal Museum van oudsher de neiging had heen en weer te zwalken tussen een lokaal-historisch en een kunsthistorisch perspectief, is die strijd voor eens en voor altijd beslecht in het voordeel van... Utrecht! De missie van het museum luidt voortaan: ‘In het Centraal Museum word je verrijkt door kunst & cultuur uit de wereld van Utrecht.’

Op woensdagmiddag 5 september 1838 ging het museum, op zolder in het Utrechtse stadhuis, voor het eerst open. Wat daar te ‘bezigtigen’ viel, was ‘de verzameling van Oud Beeldwerk en andere Oudheden, Schilderijen en teekeningen’, die zijn oorsprong vond in het erfgoedbewustzijn van reddende engel H.M.A.J. van Asch van Wijck, de toenmalige burgemeester. De nadruk lag op stedelijke geschiedenis._____Na zijn dood raakte de collectie in het slop, drie decennia lang. Totdat stadsarchivaris Samuel Muller⁰³ zich erover ging ontfermen. Het idee voor het Centraal Museum was van

Maquette van de
Domkerk, F.C.E.
van Embden, 1830

‘Lekker licht’,
tentoonstelling,
2015

Rood-blauwe stoel
van Gerrit Rietveld
in opstelling ‘Dit
is het Centraal
Museum’, 2014

Tank Man (onbe-
kende demonstrant),
Fernando Sanchez
Castillo, 2013

hem en het was ook dankzij hem dat het er daadwerkelijk kwam. Twee collectiecatalogi (1878 en 1904) publiceerde hij. Aan Willem Schuylenburg, Mullers opvolger als stadsarchivaris en museumdirecteur, de eer om verdere ordening aan te brengen in het diffuse allegaartje van schilderkunst, geestelijke kunst, kunstnijverheid en oudheidkunde. Zie daar het innerlijke conflict van het museum in beginsel: Schuylenburg was de laatste die volgens haarscherpe criteria een collectie stadsgeschiedenis definieerde, na hem verwerd het tot een ‘restcategorie’.

Anno 2016 is de knoop rigoureus doorgenhakt: de relatie met Utrecht, stad en regio, is bindend in het museumbeleid – tentoonstellingsprogramma, aankopen en onderzoek. _____Is daarmee ook gezegd dat ambitieuze tentoonstellingen bijvoorbeeld op het gebied van mode en toegepaste kunst, voorgoed tot het verleden behoren? Welnee. Tot de ‘Utrechtse verhalen’ die het museum wil vertellen, rekent het ook de eigen traditie en de eigen verworvenheden. Utrecht mag voor een deel samenvallen met Dick Bruna en de Domtoren, het is ook een centrum van modegeschiedenis en design, juist dankzij de expertise en de collectie van het Centraal Museum._____Bovendien laten de Utrechtse caravaggisten of Pyke Koch zich uitstekend in een internationale samenhang plaatsen. Des te beter zelfs. Ook dat ziet het museum als een opdracht: vanuit een nieuw standpunt tonen wat het in huis heeft, met fierheid en gezag.

Logische consequentie van de roep om helderheid en een herkenbaar profiel, is een vaste bestemming per onderdeel van het gebouw. Inhoud, opstelling en gebouw versterken elkaar idealiter. Die indeling is er nu gekomen; een prettig houvast voor zowel bezoekers als medewerkers.

De stallen vormen de ideale ambiance voor de grote wisselende tentoonstellingen. Het is duidelijk wat je kunt verwachten als je in één rechte lijn vanaf de entree naar de stallen loopt. Er is gegarandeerd iets bijzonders. De tentoonstellingen aldaar, gemiddeld drie per jaar, zijn de *blockbusters* van het museum, spraakmakend, bedoeld om te imponeren en veel publiek te trekken. De omgeving is daartoe ingericht volgens de laatste technische maatstaven en een optimale belichting.

De expositieruimte in de 1920-vleugel – voortaan aan Utrecht gewijd of gelinkt – is er in vierkante meters flink op vooruit gegaan. Dat is mogelijk gemaakt door de tweede verdieping (de zolder), waar eerder het bezoekerscentrum was, te klimatiseren en geschikt te maken voor tentoonstellingen. Op diezelfde verdieping is een ‘werkplaatsruimte’ ingericht, waar bijvoorbeeld schoolklassen kunnen worden ontvangen. _____De zolder is verder voorbehouden aan het bekende Paard⁰⁴ en specialistische en/of experimentele exposities en actuele Utrechtse kunst: betrekking hebbend op Utrecht of van de hand van een Utrechtse maker. _____De begane grond en de eerste verdieping van de 1920-vleugel (eveneens een uitbreiding ten opzichte van voorheen) zijn in het vervolg bestemd voor de vaste opstelling van vooral de vele ‘topstukken’ van het Centraal Museum. Daarin zijn publiekstrekkers zoals het poppenhuis of het Drieluik met het laatste Avondmaal opgenomen, naast de Utrechtse caravaggisten en werk van grote namen als Jan van Scorel, Adriaen Bloemaert, Pyke Koch, Gerrit Rietveld. Maar ook belangrijke momenten uit de Utrechtse geschiedenis komen er aan bod: de bisschoppelijke tijd, de Vrede van Utrecht of de Franse periode. Iedereen weet vanaf nu: in de 1920-vleugel vind je ‘de wereld van Utrecht’.

Dan is het maar een kleine stap, aan het begin of het eind van het museumbezoek, naar de middeleeuwse vleugel. Behalve de nieuwe introductiezaal op de begane grond behelst die op de eerste etage een semivaste opstelling van de Van Baarencollectie⁰⁵ (Nederlandse en Franse kunst tussen ca. 1850 en 1950) en het atelier van Dick Bruna⁰⁶ op de tweede. De werkkamer van de schepper van nijntje en de Zwarte Beertjes-omslagen is daar te bezichtigen in zijn originele staat.

_____Zoek de verschillen!

Soda+ koos voor de integrale aanpak, creëerde heldere keuzemomenten en een natuurlijke *flow*. Bovendien reikt de ambitie van duurzaamheid verder dan het pakje biologische sap op de menukaart in het café.

Opgegraven skeletresten tijdens de verbouwing, 2015

Blik op de museumtuin vanaf de glazen brug

Detail van stadsplattegrond van Joan Bleau, 1649

De tuin. In wezen lag daar de oplossing al klaar. De tuin is in het vernieuwde Centraal Museum wat in het gemiddelde recreatieve doolhof het klaterende watervalletje of de klimtoren is. De beloning voor het zoeken en een stiekem hulpmiddel onderweg. Zoiets was nodig, zeggen de ontwerpers van Soda+. De museumbezoeker zat verlegen om een ruggesteun, een duidelijk referentiekader. Te vaak stond die na afloop tureluurs weer buiten of bleef sowieso met een onbestemd gevoel zitten: ‘Heb ik nou alles wel gezien?’_____Een gebrek aan voeling en contact met de directe omgeving was daar debet aan. Het museum leek ‘plaatsloos’ en er zat geen ‘natuurlijke loop’ in. Doorkijkjes moesten er komen, heldere keuzemomenten en zichtlijnen met aan het einde een belofte die nieuwsgierig maakt. Dwalen is goed in een museum, het verhoogt de concentratie en het kijkplezier. Maar bezoekers raakten het spoor bijster, het was een veelgehoorde klacht._____De binnentuin, waaromheen de gebouwen zich strak plooiën, moest het referentiepunt bij uitstek worden, met het oog op plaatsbepaling én welbevinden. Die visie diende zich niet onmiddellijk aan. Wat wel meteen duidelijk was voor museumdirectie en ontwerpers: het probleem van de onoverzichtelijkheid zou niet verholpen zijn met het verhangen van een bordje of het toevoegen van een pijl of wat. Er moest meer gebeuren.

Bij het aantreden van Edwin Jacobs en Marco Grob in 2009 als artistiek en zakelijk directeur was het museum nog een gemeentelijke instelling. Het thema van de toegankelijkheid werd op slag actueel. De verzelfstandiging van het museum stond al op de agenda van de gemeente; een voornemen dat door beide nieuwkomers van harte werd gesteund._____‘Museale slagkracht’ was daarvoor nodig, het onderzoeksrapport uit 2011 dat de mogelijkheden verkende, heet niet voor niets zo. Een prikkelende titel: *museaal en slagkracht* – ooit waren het termen die zich slecht met elkaar verdroegen, nu was dat voorbij. De gemeente zou eigenaar van de gebouwen blijven, exploitatie en bedrijfsvoering kwamen voor rekening van het museum. Het openbreken van het ‘schild’, de oesterachtige keerzijde van de charmante huisvesting, werd onvermijdelijk. _____Het is één kant van de medaille. Een terugtrekkende overheid en krimpende budgetten hebben van het hedendaagse museum een entrepreneur gemaakt, die flink op de trom moet slaan, kansen moet creëren en benutten en zich niet kan beperken tot het verzamelen, conserveren en tonen van erfgoed alleen. Het is een landelijke trend: musea verbouwen, het herstel van het lokale zelfbewustzijn is geen louter Utrechtse aangelegenheid. De veranderingen in het culturele landschap zijn groot, ook door de voortschrijdende digitalisering. Depots worden openbaar, collecties hebben een tweede leven *online*, het publiek – de *crowd* – wordt partij in het tentoonstellingsbeleid. _____Dat laatste is misschien wel het belangrijkste onderscheid ten opzichte van vroeger: het publiek is een factor van betekenis. Dat wil niet alleen vertroeteld en uitgedaagd worden, het wil meedoen. In die ontwikkeling loopt het Centraal Museum overigens al voorop: de werkplaatsformule is een succes.

Toegankelijkheid is met andere woorden cruciaal. Dan is het vanuit een verstopplaats, of een omgeving die als zodanig wordt ervaren, slecht boeren in het openbare domein. Met publieksfuncties weggeborgen op zolder of nauwelijks zichtbaar in de oksel van een kerkplein dat functioneert als parkeerplaats. _____Een overzicht in vogelvlucht, hoe krijg je het ook bij elkaar verzonnen: een basis van restanten van het Agnietenklooster⁰⁷ plus negentiende-eeuwse stallen met een postmodern, zwart auditorium én een neo-vleugel in de stijl van de gotiek met een loepzuivere modernistische

Bovenaangezicht van het Centraal Museum, Google Earth, 2012

Maquette glazen brug, Soda+

Glazen stallenpoort, 2015

Gezicht op de tuin vanaf de stallenpoort op de Nicolaasdwarsstraat, 1961

glazen aanbouw. _____Tezamen vormen ze een unieke locatie rondom een buitengewone binnentuin. Dat was al zo, maar nu nog veel meer.

Soda+ maakte een analyse, er kwamen doelstellingen bij. Zoals ‘verbinding leggen tussen Dick Brunahuis en Centraal Museum’ en ‘vergroten van commerciële exploitatie’. Zo werd het plan voor de herinrichting geboren, dat het museum vooral toestond zichzelf te zijn. Geen wonder: bij Soda+ zijn ze van de precieze, integrale aanpak waar in de context altijd leidend is. Er is voor alles gezocht naar een natuurlijke *flow*, een routing van A naar B naar C ‘die zichzelf leest’, geen buitensporige moeite kost. Daarbovenop moest het eindresultaat – de verbouwing was rigoureuzer dan hij lijkt – in overeenstemming zijn met de geschiedenis van de plek en het gebruik en de functie van het museum, in zijn geheel én op afzonderlijke onderdelen.

Zoek de verschillen! Sommige zijn evident, zoals de nieuwe entree aan de Agnietenstraat, een verplaatsing terug naar de oorspronkelijke plek. Die ingreep betekent zoveel meer dan een natuurlijk startpunt voor het museumbezoek en een sterk verbeterde route en bewegwijzering intern. _____Met een prominent hek⁰⁸ voor de deur (een detail van de stadsplattegrond in metaal uitgeknipt) en aan de overzijde het nijntje museum (met hartveroverende animatie op de gevel tijdens winteravonden) geeft het straatbeeld meer dan ooit prijs wat er gaande is. Hier zetelt een modern, trots museum, in alle opzichten geworteld in het Utrecht van toen en nu, waar invloeden van buitenaf even welkom zijn als toevallige passanten.

Al even makkelijk te vinden: Café Centraal op de plaats van de voormalige entree aan de kerkzijde. Het stadscfé, nog maar net klaar, is een uitspansel in de 1999-aanbouw, badend in het licht, en ook zonder entreeticket te bezoeken. De tussenvloer (beneden waren entree en boekhandel, boven het Rietveldkoffiehokje) werd eruit gesloopt. Voor het ruimtelijk effect én om de architectuur van Stéphane Beel⁰⁹ – een kubus aan drie kanten opgebouwd uit glas – optimaal tot zijn recht te laten komen. Bovendien werd het zo mogelijk een brede band van ruiten met PV-cellen aan te brengen, met een tweeledige functie. Ze slaan zonne-energie op en doen dienst als filterend zonnescherm. De ambitie van duurzaamheid gaat met andere woorden verder dan het pakje biologische sap bij de nijntjekoeke op de menukaart.

Vanaf het café valt de blik vanzelf op de nieuwe brug van glas, die de middeleeuwse vleugel verbindt met de stallen. Met die overbrugging is korte metten gemaakt met de duistere, verwarrende onderdoorgang langs het ‘Utrechtse Schip’ en de stallen. En ook hier snijdt het mes aan twee kanten: er is een nieuwe standplaats gecreëerd die wederom gelegenheid geeft tot oriëntatie en vooruitkijken. Een equivalent van de rode stip met pijl op de wijkplattegrond die aangeven: *u bevindt zich hier*.

De Tuinzaal tenslotte aan het uiteinde van de stallen, direct toegankelijk aan de Nicolaasdwarsstraat, is een aanwinst van jewelste. Een glazen poort biedt zicht op wat zich achter de façade afspeelt. In een voormalige werkplaats zijn twee comfortabele zalen gerealiseerd, geschikt voor lezingen, colleges en allerhande feestelijkheden. Er is bovendien een gehoorzaal en een vergaderkamer – met een print van een Breitnerfoto¹⁰ als behang. Daarmee kon nog een andere belangrijke doelstelling worden afgevinkt: een multifunctionele verhuurbare ruimte in de ‘buitenschil’. Exploitatie is voortaan ook mogelijk buiten de algemene openingstijden.

Het resultaat van dat alles is comfort, een museum waar het prettig toeven is. Met de tuin als bonus, als verblijfsruimte en centraal referentiepunt. De tuin die museum, kerk en alles en iedereen met elkaar verbindt. Het groene hart van het labrynt. Een plaats waar het goed bijkomen, mijmeren en filosoferen is (dat gaat hier vanzelf). Simpelweg een cappuccino met notendaeltaart op het terras mag natuurlijk ook.

_____Eindelijk overzicht

Ruimtegebrek is een constante in de geschiedenis van het Centraal Museum. Het bleek geen obstakel voor groei. Een stevige modeafdeling, een systematische collectiebeschrijving en een ufo die blijvend neerstreek in de stad vormen het bewijs.

Mannequins op de zolder van de Hoge Stoep, 1990

Het Centraal Museum ca. 1960

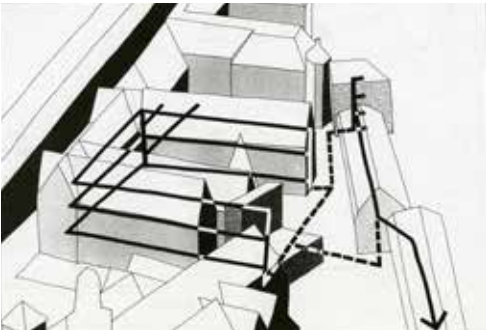

Voormalige entree van het Centraal Museum aan het Nicolaaskerkhof, 2000

Geen bouwplaats zonder tegenvallers. Geen bouwproject zonder overschrijdingen. Het leed is universeel en van alle tijden. Wie nu het onderzoeksrapport ‘betreffende den bouw en de inrichting van het Centraal Museum aan de Agnietenstraat’ leest, gedateerd 23 november 1922, kan op z’n minst een glimlach niet onderdrukken. *What else is new?*_____Fijntjes en in klare taal wijst een door de gemeenteraad aangewezen commissie op de oorzaken van de overschrijdingen van deadlines en ‘der voor den bouw en inrichting toegestane bedragen’. Debet waren: een te laag ingeschatte begroting, gebrek aan leiding en regie, onkunde op het gebied van museum-zaken, wispelturigheid van de betrokkenen, het aantreden van een nieuw gemeente-bestuur en zo nog het een en ander, waarbij het vroegtijdig overlijden van de architect F.J. Nieuwenhuis¹¹ de zaak ook geen goed deed._____Tot ‘haar leed-wezen’ meent de commissie bovendien te moeten concluderen dat ‘een gebouw is verkregen, dat naar het oordeel van deskundigen niet aan de eischen, welke gesteld mogen worden aan een in dezen tijd nieuw gebouwd museum, voldoet’. Met andere woorden: de totstandkoming verdiende al geen schoonheidsprijs, het resultaat viel ook nog eens vies tegen._____Slechte *belichting*, ‘wat voor een museum hoofdzaak is’, dat was één. Het andere punt van kritiek was van fundamenteelere aard: het museum barstte meteen al uit zijn voegen, terwijl er ‘geen depôttruimte¹², geen atelier, geen pakkamer, geen fotografeerkamer, enz.’ was. Bovendien zaten al die ramen in de gevels de nodige ophangruimte in de weg.

Datzelfde museum – het oudste stedelijk museum van Nederland – is intussen een jaar of zes verwijderd van het 100-jarig bestaan op diezelfde locatie in datzelfde gebouw. Een succesvol bestaan, in vele opzichten. Toch is de verleiding groot om nu, in het kader van de herinrichting van 2016, dat bestaan te beschrijven als één lang-gerekte worstelpartij met ruimtegebrek. Alllicht, het is een bij herhaling terugkerend thema gebleven. Maar het heeft het *centraal museum* – een nieuw museum waarin verschillende collecties¹³ onder één dak werden samengebracht, vandaar de naam Centraal Museum – er niet van weerhouden uit te groeien tot de gewilde kunstinstelling die zij nu is._____Een kleine, indrukwekkende stoet van directeuren¹⁴ heeft daar zeker aan bijgedragen. Ieder op haar of zijn beurt heeft allereerst een vingerafdruk achtergelaten op de organisatie, de collectie of het aanzien van kunst in de stad. Met haar kennis van het *herencostuum* in de zestiende eeuw staat jonkvrouw Carla de Jonge, directeur tussen 1941 en 1951, twijfelloos aan de basis van de huidige modeafdeling. En zonder Sjarel Ex (1988-2004), bevlogen initiatiefnemer van veelbesproken kunstprojecten in de openbare ruimte, was er geen vliegende schotel op De Inktpot – rijksmonument hartje stad – geland en in Utrecht blijven hangen.

De levendige geschiedenis is er ook een van relaties op afstand, inwoningen en scheidingen¹⁵. Zo maakte het Aartsbisschoppelijk Museum deel uit van het Centraal Museum tot het Catharijne Convent in 1979 openging. Er was sprake van een enigszins taai verstandshuwelijk met het Museum Hedendaagse Kunst Utrecht¹⁶, waaraan in 1990 een einde kwam dankzij een van gemeentewege afgedwongen inlijvingsoperatie. Het beheer van het Rietveld Schröderhuis, op 20 minuten loopafstand, kwam er mettertijd bij. In 2006 opende aan de overkant van de straat het dick bruna huis (nu

Tekening ‘binnen-circulatie’, Beel & Agtergael, 1997

Aquarel door Gerrit Rietveld, ca. 1960

Museumtuin met stallen, 2011

nijntje museum) zijn deuren. En het landhuis Oud-Amelisweerd bij Bunnik is intussen weer afgestoten en overgedragen aan een stichting die er ondermeer de Armando-collectie bestiert._____Aan dynamiek en ondernemingszin kortom geen gebrek. De verzelfstandiging van het Centraal Museum, sinds 1 januari 2013 geen gemeentelijke instelling meer, is een andere ontwikkeling. Voeg daarbij de modes en de trends die zomaar komen aanwaaien of de infrastructurele schommelingen, al dan niet ingegeven door sociaal-economische en politieke omstandigheden, en het beeld van de gezonde jachtigheid die een modern kunstbedrijf aankleeft is compleet. Over de samenstelling en de opbouw van de collectie en de geschiedenis ervan valt helemaal het nodige te vertellen. Maar dat gebeurt al uit-en-te-na in *De verzamelingen van het Centraal Museum Utrecht*, een indrukwekkende reeks van nauwgezette beschrijvingen van deelcollecties._____Blijft overeind dat – ondanks alles – de weerbarstige aard van het gebouw (lees: verdomd ingewikkeld) en het ruimtegebrek een constante zijn in de geschiedenis van het Centraal Museum. Elk tijdvak kent zijn eigen besognes en behoeftes op dat vlak. Zeker is dat het vanaf het eerste moment passen en meten is geweest.

Directeur Lineke Janssens (1972-1988) benadrukt in *overzicht 1972-1981*, een bondig boekje over tien jaar Centraal Museum, hoezeer het tekort aan tentoonstellingsruimte ‘nijpend’ bleef, ondanks het vertrek van het Bisschoppelijk Museum en ondanks de verhuizing van administratie, staf en ondersteunende diensten naar buurpand de Hoge Stoep¹⁷. ‘Levensgroot rijst de vraag waarom de in de loop der jaren verleende opdrachten tot het ontwerpen van de plannen voor uitbreiding, casu quo nieuwbouw, ten behoeve van de gemeentelijke museale collecties (...) nooit geëffectueerd zijn.’ En zij somt de opdrachten op: aan A. Van der Steur (1950), G. Th. Rietveld (1962) en B. Dirkse (‘1970 en volgende jaren’)._____Tijdens haar directoraat kon de naam van M. Van Schijndel¹⁸ aan dat lijstje worden toegevoegd. Zijn ontwerp voor een aula in de tuin en modernisering van de stallen werd geëffectueerd. De rigoureuze plannen van daarna kregen een minder warm onthaal. Ze behelsten dan ook een niet geringe bebouwing van het Nicolaaskerkhof en een bijna complete inkapseling van de ‘Klaaskerk’¹⁹ plus de afbraak van de ten behoeve van de bouw van de Fundatie van Renswoude²⁰ al eens verplaatste Gronsveltkameren._____Zo kent het Centraal Museum een interessante schaduwgeschiedenis van mogelijke verbouwingen en niet gerealiseerde ingrepen. Een theehuis in de stallen? Het kwam er niet van. Dat geldt ook voor de sloop van diezelfde stallen, op voorspraak van genoemde G. Th. Rietveld, die op het fundament ervan eigentijdse, strakbelijnde nieuwbouw had voorzien. (Zie voor prachtige bouwtekeningen en maquettefoto’s de collectie van het museum.)_____Ook de aula van Van Schijndel bleef behouden, ofschoon het Vlaamse architectenduo Beel en Achtergael, dat Sjarel Ex eind jaren negentig aan het werk zette, daarvoor in de plaats al een Rietveldpaviljoen op papier had gezet. In *Jaarverslag 1997* meldt Ex, vooruitblikkend op een ingrijpende verbouwing waarvoor het museum gedurende een jaar dicht zou gaan: ‘Het museum verandert langzamerhand van een tamelijk Spartaans geoutilleerd bouwkundig labyrint in een verzameling goed toegankelijke paviljoens rondom de binnentuin.’_____Eindelijk ruimte, eindelijk overzicht. Eindelijk een museum dat een beetje lekker in zijn vel steekt. Die visie is twintig jaar later weer achterhaald.

Nóg centraler

Het verhaal van het Centraal Museum is exemplarisch voor de geschiedenis van de stad. Het religieuze, het maatschappelijke, het militaire: alles komt hier samen. Dat besef schept verantwoordelijkheden, die zelfs van invloed zijn op de stoeptegels in de straat.

Eetkamer in het weeshuis (Hoge Stoep), jaartal onbekend

Tuinmannen in de hortus conclusus, 1927

Portierswoning Centraal Museum (achterzijde), 1995

‘De vroomheid, de schoonheid, de jeugd, de dood, de waanzin en de ouderdom treffen hier tezamen’, schreef Clare Lennart over het Nicolaaskerkhof in 1960. De cursiefjes-schrijver voor het *Utrechts Nieuwsblad* mag zo goed als vergeten zijn, die regel blijft overeind als gevelteken op de muur van de Nicolaaskerk. Het is een poëtische abstractie van de maatschappelijke functies van het plein en de buurt door de eeuwen heen. Verschillende adressen in de omgeving – Doelenstraat, Nicolaasdwarsstraat, Agnietenstraat, Lange Nieuwstraat – deden dienst als gekkenhuis, armenhuis, oudenhuis, kinderkuis. Maar ook soldaten met hun paarden, zelfs lansen, een uitzonderlijke eenheid, waren hier thuis en paradeerden in drommen voorbij. Lang geleden voorafgegaan door de stille toewijding van de kloosterlingen; de enthousiaste bezoekers van de ‘Klaaskerk’ zijn hun moderne evenknie. Zo gaan onder dit deel van de oude stad diverse lagen lokale geschiedenis schuil. Het Centraal Museum zelf – de locatie om te beginnen – is niet minder dan een pars pro toto. Het kerkelijke van de Middeleeuwen, de standenmaatschappij van de zeventiende en de achttiende eeuw en het militaire karakter in de negentiende eeuw: ze komen hier inderdaad ‘teza-men’. Utrecht, ooit het religieuze centrum, werd een garnizoensstad²¹ van formaat. Op meer dan één plek kregen kerken en kloosters een nieuwe bestemming als kazerne of militair hospitaal. De legerplaats transformeerde allengs tot een belangrijk handelscentrum. En tegenwoordig luidt het profiel van Utrecht: stad van kennis en cultuur.

Het Centraal Museum kan zich spiegelen aan die stedelijke dynamiek en valt er ook mee samen. Van klooster tot kinderkuis, van kazerne tot museum: meer dan ooit is het zich daarvan bewust. Het besef geworteld te zijn in de lokale geschiedenis en de aspiratie daaraan nieuwe betekenissen te geven, hebben niet alleen gevolgen voor het inhoudelijke beleid, waarvoor Utrecht op verschillende manieren een graadmeter is. Ook voor de opstelling – en de openstelling – van het museum in de stad maken ze groot verschil. Waar de verbouwing van nu min of meer overlapt met een rigoureuze herziening van het stationsgebied (andere beeldtaal, andere proporties, maar toch), valt er ook in de beweegredenen die eraan ten grondslag liggen wederzijds iets te herkennen. Soms leiden visionaire plannen blijvend ergens toe en soms worden de resultaten van die plannen zoveel jaar later weer teniet gedaan, een beetje teruggeduwd of bijgebogen. De erfenis van Hoog Catharijne, de gedempte singel, en nu het water er weer in – genoeg daarover. Het centrum is voorlopig nog een bouwput, maar Utrecht is in beweging. Bij die vooruitgangsdrijf sluit het Centraal Museum zich maar al te graag aan. Het museum voegt zich naar zichzelf, naar de eisen van de tijd en naar zijn ontstaansgeschiedenis, zoals de stad dat doet.

De buurt heet niet voor niets Museumkwartier. Een actieve rol in gesprekken over de ruimtelijke en economische ontwikkeling van de binnenstad hoort bij een sociaal nabuurschap en een productief ondernemerschap, zoals het museum die nastreeft en voor zich ziet. Intussen is in nauwe samenwerking met de collega’s van de cultuurstellingen, de mensen van de Nicolaaskerk, de winkeliers uit de Twijnstraat en de gemeente Utrecht al het nodige bereikt. Verbetering van de ‘verblijfskwaliteit’ en ‘een aantrekkelijke verbinding tussen het station Vaartse Rijn en de binnenstad’ zijn gezamenlijk geformuleerde ambities. Met het beoogde

Gezicht op de Nicolaaskerk vanuit de stallen, jaartal onbekend

Detail van stadsplattegrond van Gemeentewerken, 1877

Het Zoicherplantsoen vanaf de Tolsteegsingel met stallen, 2014

‘ontrommelen’ van het straatbeeld en een uniforme bestrating, die fietsers en voetgangers de ruimte en voorrang geeft, is in de Twijnstraat een begin gemaakt. Ook het Nicolaaskerkhof en de Agnietenstraat worden onder handen genomen. De nieuwe overzichtelijkheid in het museum krijgt met andere woorden een soortgelijk vervolg buiten. Daarmee is de gewenste aansluiting op de stad nog meer een feit: stoeptegels wijzen de weg!

Die verbinding wordt nog beter als eind 2016 Station Vaartse Rijn opengaat. Het buurt- en overstapstation voor reizigers per trein en sneltram (van en naar de Uithof) bevindt zich op het kruispunt van de Vaartse Rijn en de Ooster- en de Westerkade. Het is een nieuwe toegangspoort tot de binnenstad en een bewijs voor het feit dat die zijn grens stukje bij beetje naar het zuiden voor zich uit duwt. Waar ‘de stad’ voorheen echt ophield – of begon – bij het Ledig Erf en de Stadsbuitengracht, bij het Centraal Museum dus, beweegt die zich nu steeds meer richting Rotsoord. Ook aan de Wester- en Oosterkade is intussen een gevarieerd en aantrekkelijk horeca-aanbod te vinden. Dat betekent dat het Centraal Museum mee opschuift en een stuk *centraler* in de stad komt te liggen. Wie straks op het nieuwe station uit de trein stapt, vindt in een heldere vormgeving en aangepaste bestrating – brede stoepen, eender straatmeubilair – vanzelf de weg naar de grachten, café’s, winkels, musea.

Voor het Museumkwartier kunnen het vernieuwde Centraal Museum en het nieuwe nintje museum een impuls van jewelste zijn. Nu de ligging van de entrees pal tegenover elkaar de connectie tussen beide instellingen duidelijk maakt, versterken ze op de eerste plaats elkaar. Maar ook de buurt profiteert ervan. Wachtrijen op straat voor nintje zijn misschien niet ideaal, de levendigheid is welkom en aanstekelijk. Zeker als die ertoe leidt dat de tred doorgaat de hoek om naar de Lange Nieuwstraat en bezoekers ook het Universiteitsmuseum weten te vinden, het Catharijne Convent en BAK.

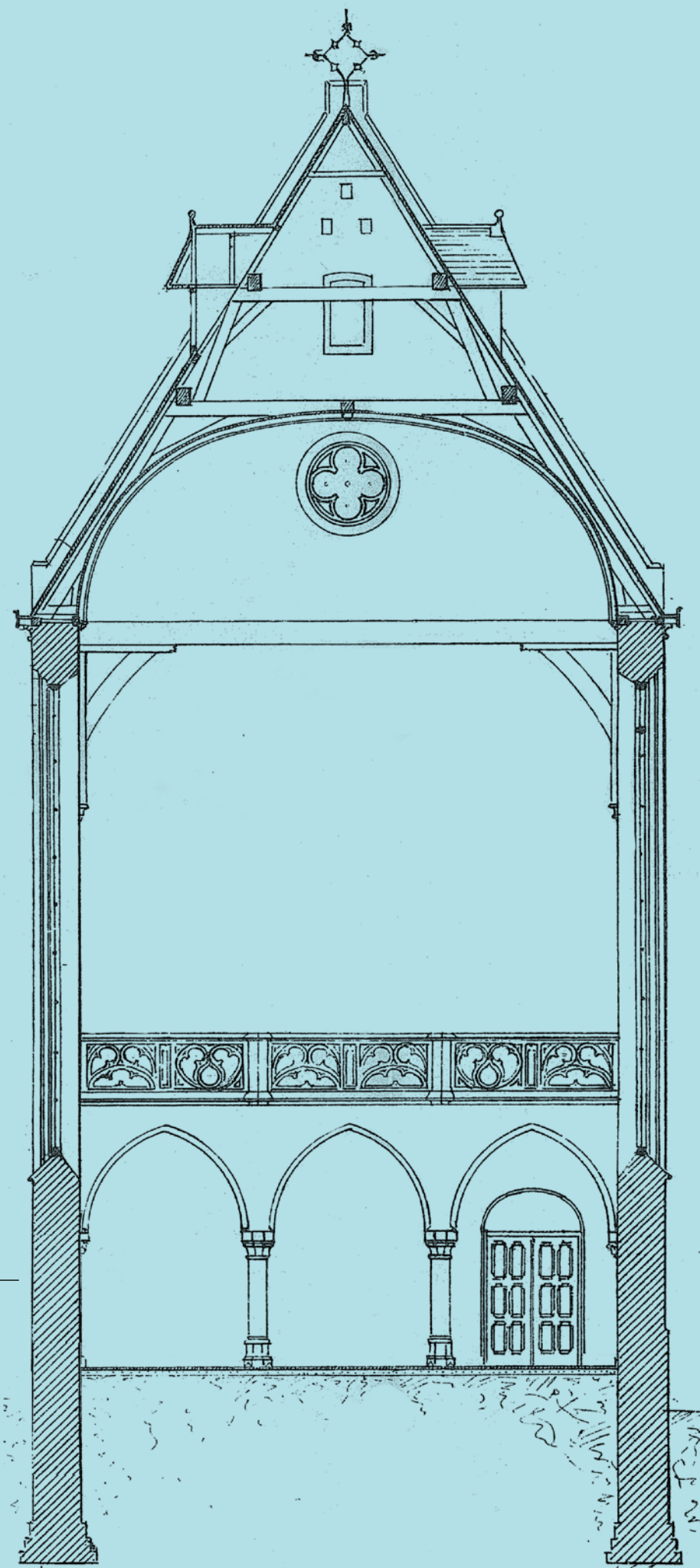
Zo is de vernieuwing van het museum uiteindelijk vooral een staaltje van generositeit. De verbouwing geeft comfort, overzicht, rust, houvast en ruimte. Samenwerking met partners in de stad wordt makkelijker gemaakt. Bezoekers komen nog meer aan hun trekken. Het personeel kan beter uit de voeten. De technische staat van het gebouw is optimaal. Voor commerciële exploitatie zijn de mogelijkheden flink uitgebreid. De buurt knapt ervan op. Voor iedereen – gebruikers en eigenaar (de gemeente) – is het er een stuk prettiger op geworden. En zo hoort het ook, het museum is tenslotte van ons allemaal. Dat hebben directie en ontwerpteam van Soda+ goed begrepen. Ze hebben het museum met een zwierig gebaar teruggegeven aan de stad. Station Vaartsche Rijn mag in termen van verkeer en infrastructuur de nieuwe toegang tot de stad zijn, het Centraal Museum vervult die functie in overdrachtelijke zin. Aan de Tolsteegzijde is een nieuwe stadspoort verzezen die niemand tegenhoudt en altijd openstaat: als uitnodigend kennisplatform, levendige ontmoetingsplaats en cultureel geweten van Utrecht. Het museum speelt geen verstoppertje meer, het maakt deel uit van de stad en wil dat weten in alles wat het doet.

VAN KAPEL

TOT

MUSEUMWINKEL

kapel
Agnietenklooster 07

Kom, loop even mee naar binnen.

Nee, niet via ‘de oksel’ van het parkeerplein, daar in de hoek naast de kerk. Dat zie je goed: Café Centraal hangt er aan de gevel. De bouwketen zijn verdwenen, de hekken weggehaald en de stoep is gladgestreken. Een beetje zanderig is het nog wel. Uitkijken dus met je goeie schoenen._____Maar daar moeten we ook helemaal niet zijn.

Kom mee.

De ingang is aan de andere kant, terug naar waar hij was. De middeleeuwse klooster-zusters gingen hier al naar binnen (voor zover ze buiten kwamen) en daarna de arme kinderen en hun leermeesters van het Ambachtskinderhuis. Ja, voor een ‘ambacht’ werden die stakkerds klaargestoomd. Vast heel eerbaar en verantwoord, maar het riekt toch ook naar kindslavernij._____Was je Derek Ogilvie of zo’n ander type dat connecties heeft met gene zijde, zou je hier je lol op kunnen. Je struikelde over de geesten. Voordat het klooster werd gebouwd, het Agnietenklooster, was hier een dodenakker van jewelste. En het begraven ging aansluitend gewoon door. Het moet hier dus krioelen van de zombies, mocht je daar gevoelig voor zijn._____Maar goed, de ingang dus. Die was hier ook toen het museum openging in 1921 – spiksplinter-nieuw. Aan de straatkant. ‘Museum’ stond er boven de ingang. En zo hoort het. Waarom zou je ingewikkeld doen en van een achterdeur een hoofdingang maken en van de entreehal een liftschacht, hoe mooi ook in zijn industriële kordaatheid. Je kon er gif op innemen: daar stagneerde de doorloop, daar wist niemand meer hoe het verder ging. Dat kan de bedoeling toch niet zijn.

In elk geval is alles nu anders, heel anders.

Vanaf de straat, de Agnietenstraat, kom je binnen. Daar stap je in een ruime hal. Kom, kijk om je heen. Zie je die ramp²² liggen? Die loopplank voor buggy’s en rollators is van aluminium. Er zijn wel vijfduizend namen in uitgefreesd – een heidens karwei. Vijfduizend namen van kunstenaars van wie je werk in het museum kunt vinden. Dick Bruna? Jazeker. Pyke Koch? Ook. Abraham Bloemaert? Present. Het is een helling-baan die zegt: kijk maar, hier ben je waar je wezen wilt. Je moet de mensen soms een handje helpen.

Dwalen is leuk, verdwalen niet.

Het namenwoud onder je voeten is een voorbode van wat je kunt verwachten. Dat is mooi, in al zijn simpelheid._____Deze hal... Blijf nog even staan als je wilt, laat de ruimte op je inwerken. Deze hal scharniert zachtjes, dat is goed gedaan. Hij maakt een genereus gebaar – tussen functies, binnen en buiten, periodes en beloftes. Hij zuigt je naar binnen, merk je wel? Maar je kunt ook in alle rust blijven staan

en de volle hoogte boven je hoofd ervaren.

Wat zeg je? Recht vooruit? Ja, daar móet je heen. Daar is de nieuwe loopbrug, een passage van glas. Over zichtlijnen en looplijnen gesproken! Liefst zou je meteen door willen, maar dan ging je aan dit alles voorbij. De zigzagstoelen van Gerrit Rietveld boven achter het raam. De vriendelijk lachende beveiligers vlak voor je neus.

‘Goedenmorgen!’ ‘Goedenmorgen!’

Nu toch eerst maar even linksaf de winkel in. Aan de balie kun je entreekaartjes kopen, mocht je geen Museumkaart hebben. Fris en uitnodigend voelt het. Dat jurkje van De Stijl vind je wel wat? Kom, nu toch maar doorlopen, die w e n t e l trap²³ op.

Zie je dat hij de zwaartekracht geweld aandoet? Hij drapeert zichzelf als een flamenco-danseres naar boven! Tikkeltje te wild? Dat krijg je van zulke elegante architectuur. En helemaal als de danseres ook nog eens baadt in wonderschoon licht, waarover ook het nodige valt te zeggen, maar nu even niet._____Zie... De zacht cirkelende gang naar boven. De lijzige Dame Agnes²⁴ tussen de gotische ramen. De kleurendrukke van nijntje er pal onder...

Ja, dit is het Centraal Museum!

Totaal vernieuwd en toch helemaal zichzelf. Het museum heeft zich weer naar zichzelf gevoegd, was de tekst van de museumdirecteur. ‘Het gebouw bepaalt wat er gebeurt’, sprak een van de ontwerpers kordaat. En je begrijpt precies wat ze bedoelen. De kapel is weliswaar flink onder handen genomen, maar nog altijd een natural beauty. Zonder strapatsen of historiserend gedoe. Van kapel tot museumwinkel annex bezoekerscentrum... Het verleden mag er wezen. Zie je de afbeelding op de achterwand van de bovenkapel? Dat is een zogeheten Utrechts draakje²⁵, een decoratie die tussen 1000 en 1500 exclusief in Utrechtse handschriften opdook. Middeleeuws detail wordt opgeblazen tot onmogelijke proporties en gepromoveerd tot hypermodern behang. Prima spul ook voor de broodnodige geluiddemping. Het oor wil tenslotte ook wat.

VAN REFTER

TOT

EXPOSITIERUIMTE

Straalmantel ²⁶ _____

naar
de
entreehal nu, waar het museumbezoek kan beginnen.

Een keuzemoment, zo heet dat in vaktermen. Want wil je naar de tentoonstellingsruimtes of eerst nog even de garderobe in. Naar links of naar rechts, is de vraag. Met de lift of de trap. Naar boven of naar beneden. Eigenlijk gaat het vanzelf: multiple choice in een split second en anders heb je houvast aan de pijlen op de muur of een plattegrond. Die lift trouwens – daar was ooit het trappenhuisje naar de bovenkapel. Een

sluipdoor
voor
de
nonnen,

die zich tijdens de mis net iets dichterbij de Schepper mochten wanen dan de parochianen uit de buurt. Keurig van elkaar gescheiden. Professionals boven, leken beneden. Mooi beeld is dat, zeker als je bedenkt dat het informatiecentrum er nu is ondergebracht. Is verdieping niet per definitie iets hogers?

_____Kom, nu

rechtdoor de refter in, _____daar is de volgende stop.

Refter, ook wel refteren geheten. Eetzaal van de kloosterlingen, stilletjes bijeen aan kloeke tafels rond een karige pot, voel je wel? De Centraal-Museumstoel²⁷ van ontwerper Richard Hutten, tot voor kort vast onderdeel van de inrichting, is er een vertaling van. Ascetische degelijkheid uitgevoerd in lichtgewicht kunststof. Denk aan hoe het hier in café-opstelling nog was en zet voor de aardigheid zo’n middeleeuws wijfje op zo’n stoel. Niets vreemds aan, toch?_____Zo zit het hele museum in wezen in elkaar: een grabbelton van stijlen, genres en tijden. Maximaal contrast en toch in evenwicht, het heeft even geduurd,

b s
a n
_____l a lijkt bereikt.

De stoel dateert van 1999, toen het Centraal Museum voor het eerst een volwaardig café kreeg. De refter was de meisjeseetzaal in de tijd van het kinderruis. En ook soldaten zaten hier ooit te bunkeren; een arsenaal van testosteron, allang tot bedaren gebracht in een atmosfeer van museale kalmte._____Goed: je wilt door, Nog even geduld alsjeblieft, nog even blijven staan. Bedenk dat je middenin de Middeleeuwen staat: dit is het oudste gedeelte van het museum, de rest zijn toevoegingen van later. De

g
e
s
c
h
i
e
d
e
n
i
s die hier ligt!

de glazen brug op?

Wil je weten waar je bent, volstaat het niet om nauwgezet om je heen te kijken. Pak Google Earth erbij en nog word je nauwelijks wijzer. Maar zet een spade in de grond en het begint te dagen. Spitten moet je! Grondlagen verwijderen, graafmachine spelen, de diepte in. _____En op zo’n moment brengt de museumdirecteur (zijn gedachten zijn even springerig als de collectie van het museum) de tuinman in herinnering uit Van Eycks gedicht²⁸. Op de vlucht voor De Dood liep hij juist in zijn armen – geen ontkomen aan._____Zo vergaat het ook het museum. In elke nagel en in elke voeg is de geschiedenis verklonken, even dwingend als inspirerend, en de herinrichting dikt dat alleen maar verder aan. Vertel, wat is hier gebeurd, hoe is het allemaal zo gekomen. Die gedachte zit achter elke lik verf, elk muurtje dat is weggebroken. De interne logica weer tevoorschijn gehaald._____Als feestzaal van de stad heeft de refter ook nog dienst gedaan. Kun je het je voorstellen? Feestzaal van de stad! De oprichting van de Utrechtsche Hoogeschool, voorloper van de universiteit, is hier met een groots diner gevierd. Evenals het 100-jarig bestaan. Het zet de verbeelding nog verder in beweging en een menselijk lint van notabelen,

gestudeerde
heren,

verweesde
kinderen,

vroom
vrouwvolk,

jonge kerels
in uniform,

artistiekelingen

– Utrecht in al zijn veelvormigheid – slingert zich in een droomachtige setting langs de ramen buiten over het gazon. Veel fantasie is daarvoor niet nodig. Dat is het mooie van het Centraal Museum, de plek is al zo rijk en prikkelend. _____En daarom is het goed dat nu, tot op zekere hoogte, met de traditie van eetzaal wordt gebroken. Het museumcafé is uit de refter gehaald en, je zult het zien, elders beter op zijn plek. Maar is deze nieuwe ‘introductiezaal’, kijk nog maar eens goed, niet evengoed een feestzaal van de stad? Zo’n zaal, waarin het museum zichzelf verklaart en uiteenzet, je hartelijk begroet en van de nodige context voorziet, kun je lezen als een uithangbord voor het cultuurgoed van de stad, of het nou spullen of verhalen zijn. Een welkomstwoord dat een begrippenkader schept voor locatie, collectie, stad en de wereld.

We
proudly
present!

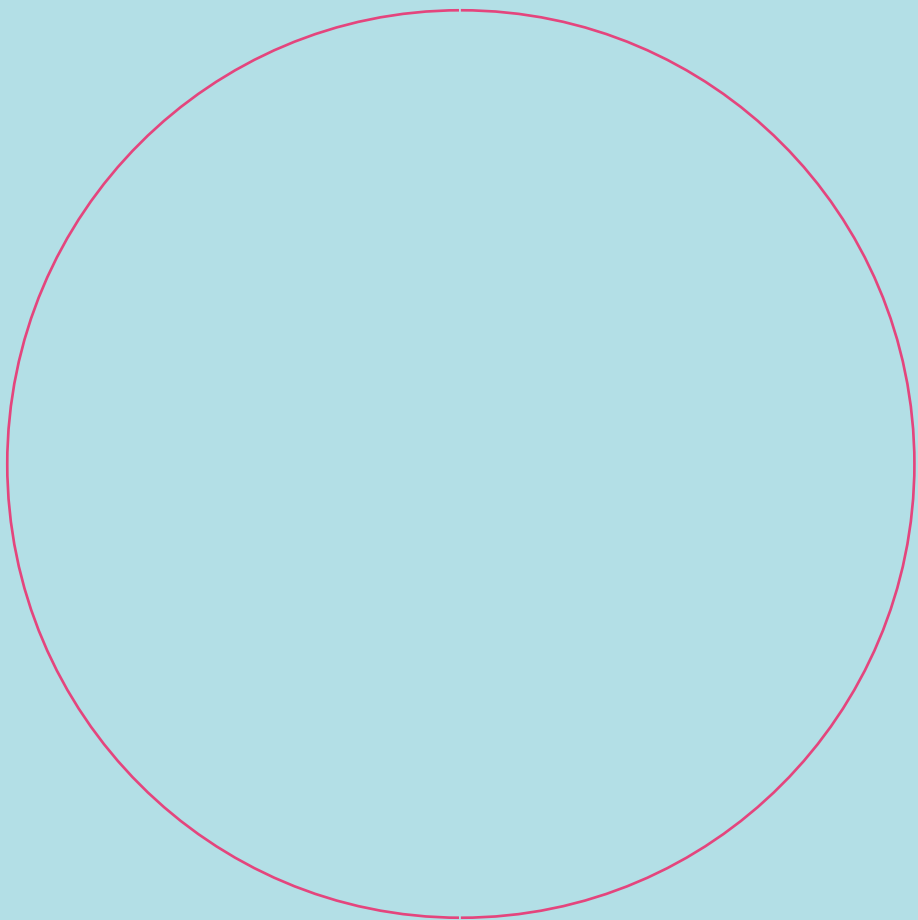
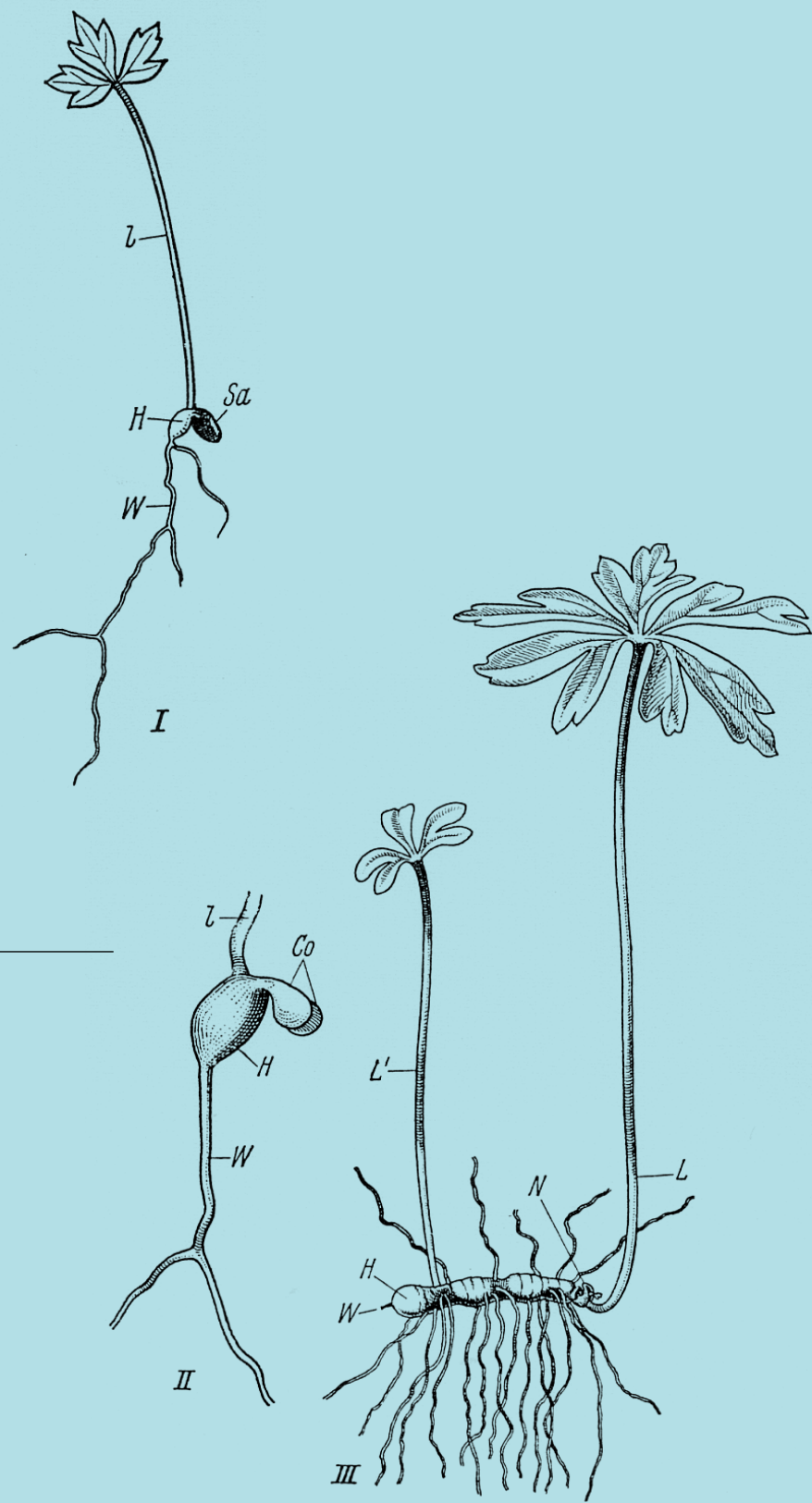

VAN BEGRAAFPLAATS

TOT

BEELDENTUIN

Anemone nemorosa tuinlexicon

Sanquisorba officinalis tuinlexicon

Sanquisorba,
officinalis tuinlexicon

Nu dan de glazen brug²⁹ op.
Die loodst je in een
paar stappen van

de Middeleeuwen

naar de

negentiende eeuw.

Een overgang in stoffelijkheid en transparantie, van steen naar glas naar steen. En van functies: van klooster naar kazerne via de tuin, die – het is niet anders – nog een beetje kaal aan je voeten ligt._____Verhip, zie je dat ze al buiten zitten? Sjaal om, zonnebril op, een enkeling waagt zich al op het caféterras. Kijk, die man met zijn krantje, hij zwaait. Dat gebeurt vanzelf, zoals kinderen vanaf een snelweg-viaduct automatisch auto’s groeten. Zo’n verheven

k
r
u
i
s
p
u
n
t
v
a
n
z
i
c
h
t
i
j
n
e
n

roept dat kennelijk op..Je kijkt bedenkelijk. Of het wel stevig genoeg is? Vijfenzeventig man op de vloer en het dikste pak sneeuw mogelijk op het dak, zoveel kan dit glazen bouwwerkje aan. Het moet een technisch hoogstandje zijn geweest, nog los van het rekenwerk: het aanslepen van de platen, het monteren en het vastzetten. Die combinatie van zwaarte en doorzichtigheid blijft wonderlijk; het is er wel en het is er niet, bouwkunde vermomd als metafysica._____Over die tuin valt trouwens meer te vertellen dan je zou denken. Die heeft net zo’n grillige wordingsgeschiedenis als alles hier. Dat dan meteen maar doen? Hier sta je er mooi boven en toch ook erin...

Draai

je nu

dan om.

Dat uitstulpsel

aan de gevel – in dat pand is het kantoor gevestigd – is de Clip-On van Atelier Van Lieshout, een soort van buitenboordkamertje. Souvenir van oud-directeur Sjarel Ex, liefhebber en aanjager van stijlbreuken. Best grappig eigenlijk: alsof het museum van zichzelf al niet een en al stijlbreuk is. Het authenticiteitsvraagstuk krijg je hier ongevraagd van alle kanten opgediend._____De originele tuin. De ware tuin. De echte tuin. Ach, de dames Agnieten onderhielden vast een kruidentuintje, om de sla wat meer smaak te geven en anders tegen vastzittende hoest. Maar het fijne weet niemand ervan. Een kwestie van ‘iconografie’, zeggen de specialisten. Waarmee ze bedoelen dat schilderijen en illustraties uitsluitel kunnen geven over vormgeving en het gebruik van bloemen- en plantensoorten in een bepaalde periode. Maar dat wil nog niet zeggen dat het resultaat ook maar in de buurt komt van hoe het werkelijk was._____Zeker is dat de kersverse museumdirectie zich bij de aanleg van de tuin in 1922 liet leiden door afbeeldingen uit de vijftiende en zestiende eeuw. Authentieker dan die ‘educatieve reconstructie’ – met sierbuxus en zodenbank en al, er is een foto van – kun je het hier niet krijgen, bij wijze van zaligmakend referentiekader. Zoals het museum zichzelf is blijven heruitvinden, zo is het ook de tuin vergaan;

met

vend

als

tische

ee

wui

ta

van sier

sen

mee

dernis

variant.

n stug

pijt

gras

st mo

Over stijlbreuken gesproken!

Wat je hier om je heen ziet – nee, laat die vrolijke man met zijn krant nu maar – is van oorsprong een en al kerkhof, dat staat buiten kijf. Meisjesspeelplaats, jongensspeelplaats (apart ja), kazernebinnenplaats, kerktuin, kloostertuin, museumtuin: klopt allemaal ook, maar de basis is begraafplaats. Zeker tot 1800 werd hier volop begraven, in en om de kerk. Een gooiend, landelijk gebied; een en al lindeboom, tot aan de Twijnstraat en de Lange Nieuwstraat aan toe, schapen liepen er ook. Een plek om te relaxen, ook dat aspect is in ere hersteld.

Het

Centraal

Museum

heeft

de

grootste

openbare

tuin

binnen

de

singels

!

Wandelaars mengen zich met museumbezoekers en kerkgangers; kerk en museum delen immers de tuin. Een paradijsje in de stad._____Is het je trouwens opgevallen dat het tegelpatroon – de grafzerken die kunstenaar Couzijn van Leeuwen³⁰ in opdracht maakte – diagonalen vormen? Kijk maar, ze liggen parallel aan de kerk, zoals indertijd gebruikelijk was. Dat is dan weer zo’n detail waarvan je zegt: niet authentiek, wel treffend en getuigend van kennis van zaken._____De kerkhof-gedachte is vrijelijk omhelsd, evenals het idee van de middeleeuwse kloostertuin of beter de eigentijdse remake ervan. Die bestond aan de ene kant uit een moestuin en aan de andere kant uit een siertuin, de hortus conclusus³¹. Zo’n besloten tuin, met een sierhekje eromheen, heet ook wel ‘Mariavereringstuin’. De beplanting ervan luistert nauw – die werd oorspronkelijk op christelijke en vooral Maria-symboliek uitgezocht._____In diezelfde geest is nu het tuinontwerp gemaakt, al was onderhoudsvriendelijkheid ook een belangrijk criterium. Veel witte en blauwe bloemen zullen opbloeien, als toonbeeld van zuiverheid en onschuld. De geranium: teken van droefenis. En de vinca natuurlijk, ook wel bekend als maagdenpalm.

Ga

je

mee?

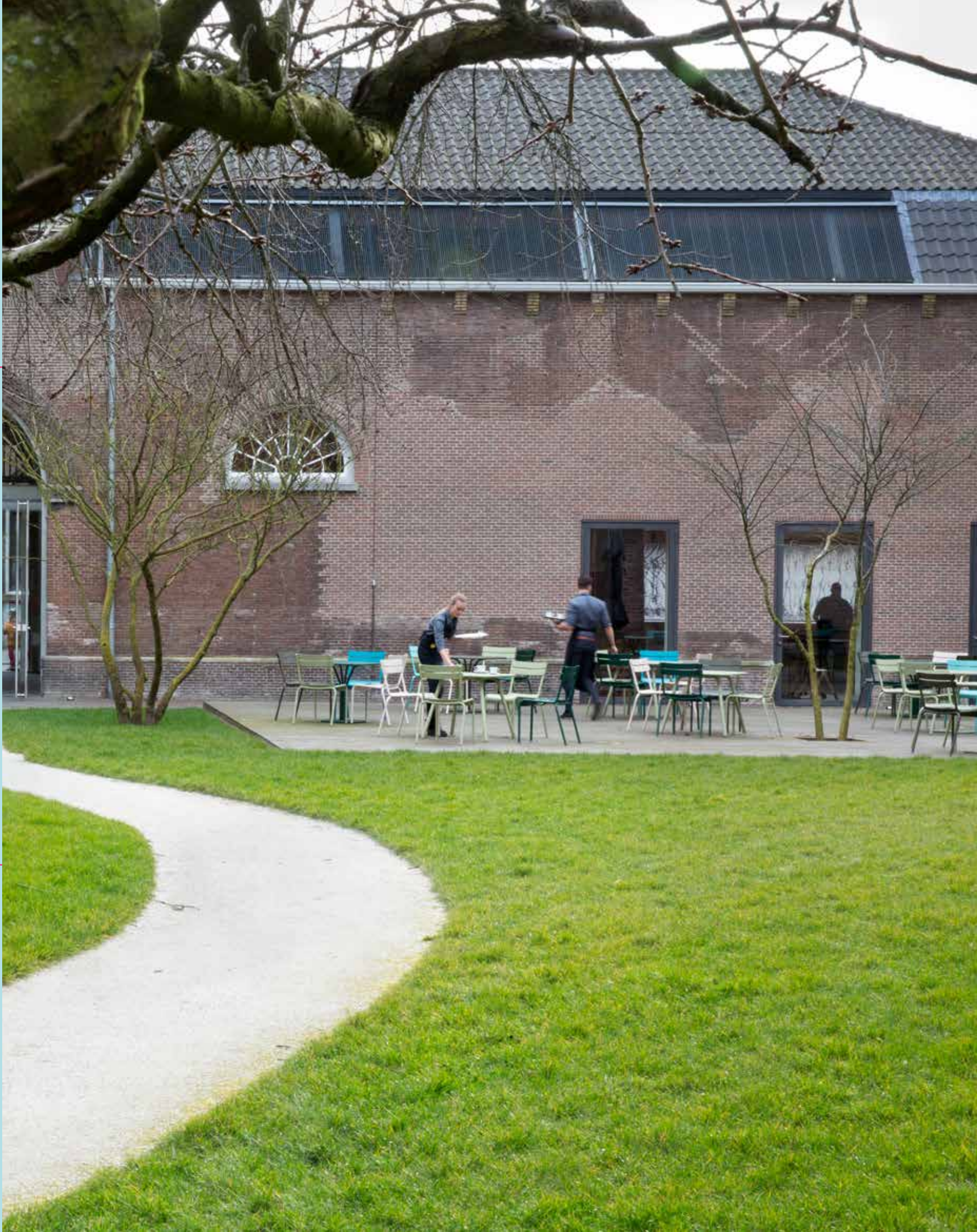
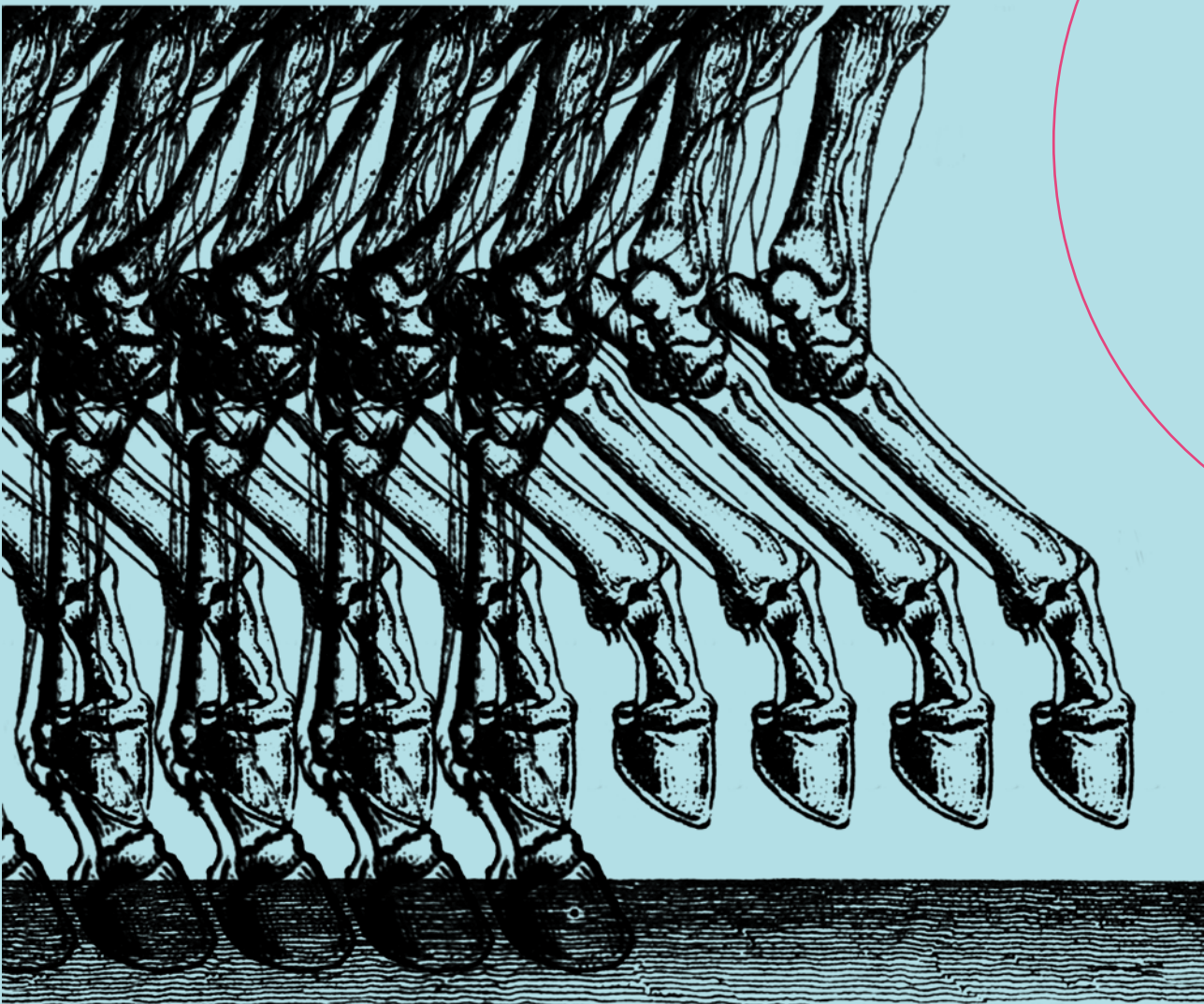

VAN STALLEN

TOT

TUINZAAL

paardenbenen ³² _____

Daar gaat de schuifdeur open, welkom in de oude paardenstallen!
Het voelt als een stap in een andere dimensie:

vanuit
l i c h t,
t r a n s p a r a n t i e
en overzicht
naar
opperste
beslotenheid.

Dit is de expositieruimte voor de grote, wisselende tentoonstellingen. Aan de ene kant ingeklemd door de aula van Mart van Schijndel en aan de andere kant, op het dwarse stukje van de L-vorm, door de nieuwe Tuinzaal van Soda+. Een heerlijk lichte ruimte voor presentaties, lezingen, recepties – straks moet je vanuit de tuin maar even door de ramen gluren.____Voor zover het museum zich gedraagt als een zwarte doos, een theater dat met het lichtplan en de enscenering van de voorstelling meekleurt, is dat in de stallen het meest uitgesproken.

Ronduit magisch kan het effect zijn,

Een serieuze opgave voor de tentoonstellingsmakers. Ook dat is wat het museum met je kan doen. Maar nu even niet – toe, laat je niet meeslepen. Het gebouw, de toegankelijkheid, de veranderingen, daar gaat het nu om.____In feite zijn de stallen niet meer dan een aanneenschakeling van verspringende rechthoeken; vensterloos sinds jaar en dag. Niettemin is de bouwstijl ronduit monumentaal. Dat werd indertijd bepaald door de behoefte aan vervanging van de afgebroken stadswallen³³; de janboel erachter kwam bloot te liggen. Een aantasting van het stadsgezicht. Vandaar dat hermetische, dat burchtachtige. Daar hechtten ze in 1835 aan, het idee van een ommuurde stad nauwelijks teboven.____En het is dat er nu aan de singelkant ook een doorkijk is aangebracht, anders had je vanaf het water geen idee dat zich hier een museum bevond.____Maak je los van de tentoonstelling en kom, de schuifdeuren door. Kun je onderwijl mooi bedenken hoe het hier in kazerne-tijden was: in het midden een zanderige klinkergang, de paarden aan weerszijden opgesteld, door een regelmatig patroon van rustieke palen en voederbakken van elkaar gescheiden. Pakweg een meter per paard. Wat hun functie was in het leger? Ze sleepten rijtuigjes met kanonnen erachter voort.____Nu dan... Weer die ervaring, maar dan andersom, van binnenwereld naar buitenwereld. Het is een Sesam Open U en – merk je wel?

H e t l i c h t !

De

ruimte!

Je weet ook meteen weer waar je bent. Voilà: het gras met de oranje Zzzidt-krukken (zo heten die dingen), de doorleefde berk, de gevel van de Nicolaaskerk, een wolkje aan de lucht. En nog 'ns voilà: het wandelpad van het Zocherplantsoen, een tuffend bootje, het verkeer op de Tolsteegsingel, kijk die fietser een sprintje trekken.

____Zichtlijnen
____alom,
het _____vizier
____op Utrecht.

Dan kun je zeker ook wel bedenken welke uitwerking het doorkijkje op voorbijgangers vanaf de singel zal hebben: ha!, daar is leven, iets te doen, mensen, een mooie tuin, hoe kom ik daar? Twee deuren, twee doorgangen, van helder glas, zo simpel is de ingreep.

Een
verbinding
____met _____de stad,

een ijkpunt voor de museumbezoeker gemaakt. De zwart-witfoto in het Utrechts Archief die de ontwerpers op het idee bracht, toont zo'n zelfde doorgang, maar dan vanaf de Nicolaasdwarsstraat. Semi-afgesloten door een provisorisch ladderhek, twee lange dwarslatten bijeengehouden door een serie spijlen. De donkere doorgang lijkt een passe-partout. En in die zwarte omlijsting wordt achter het hek een royale tuin, de gevel van de stallen en het uiteinde van de refter zichtbaar. Een glimp, een teaser. Zo moest het worden!____Mocht je nu tot de slotsom komen: fijn, zo'n extra deur naar de tuin om even een luchtje te scheppen. Helaas. Weersinvloeden, vocht- en temperatuurwisselingen kunnen killing zijn en veiligheidsvoorschriften laten niets aan het toeval over. Tenzij er binnen een tentoonstelling is die het hebben kan, buitenkunst of zo, blijft die deur mooi dicht. Ja, voor intern transport wordt hij wel gebruikt. Dat zou je bijna vergeten als leek; zo'n verbouwing dient ook de logistiek van een en ander en zaken als klimaatbeheersing, aanpassingen voor mensen met een beperking en de update van technische installaties.

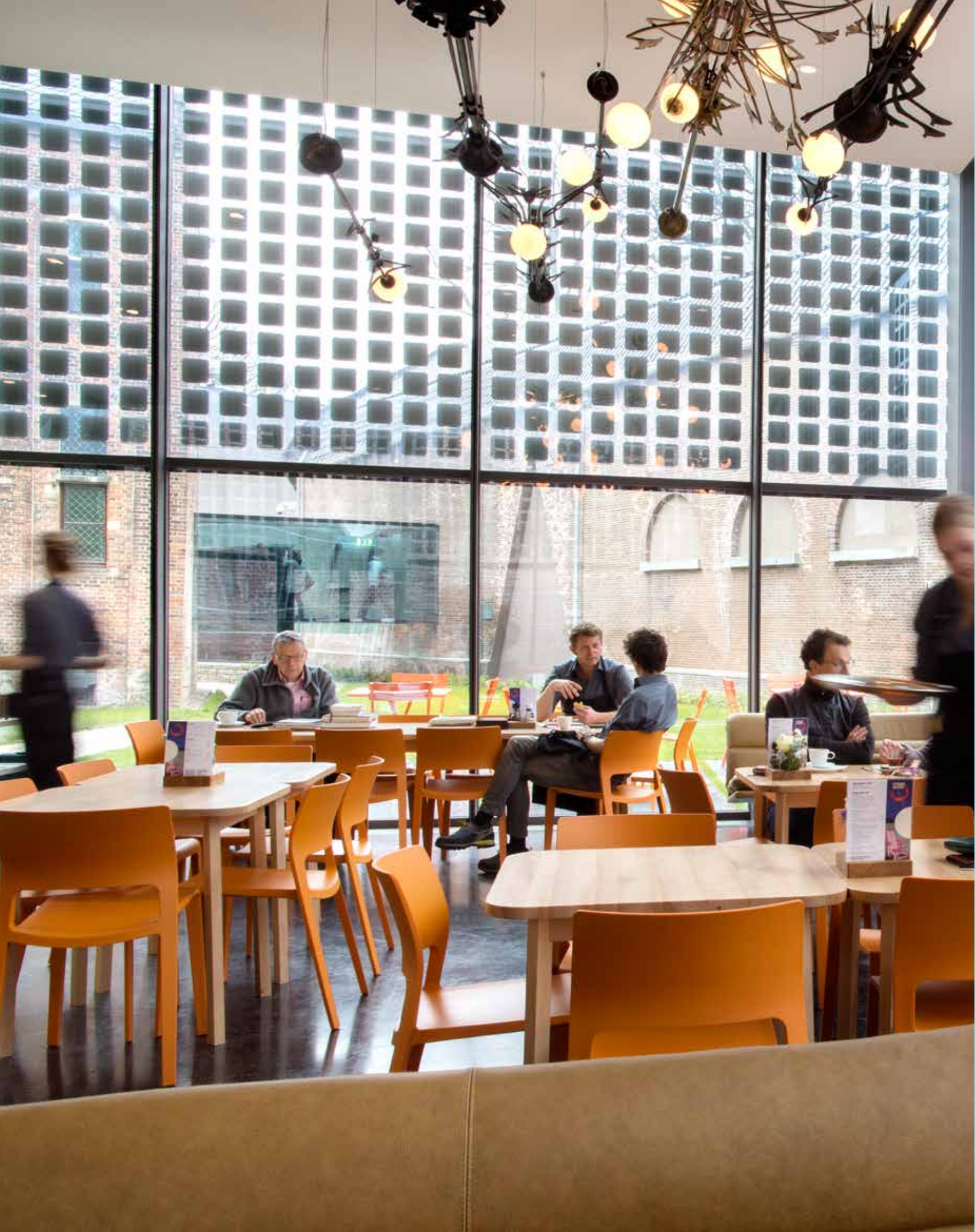
Maar eerst een kop koffie. Nee, hier verderop loopt het dood, de tentoonstelling doe je later maar. Terug naar het begin van de stallen – daar

is
een
trap
naar
beneden.

Die was je al opgevallen? Het is een onderdoorgang naar het nieuwe café. De voormalige korte route naar de oude entree, zeg maar. Buitenom

kan iedereen voortaan zonder een kaartje te kopen naar

binnen
lopen.

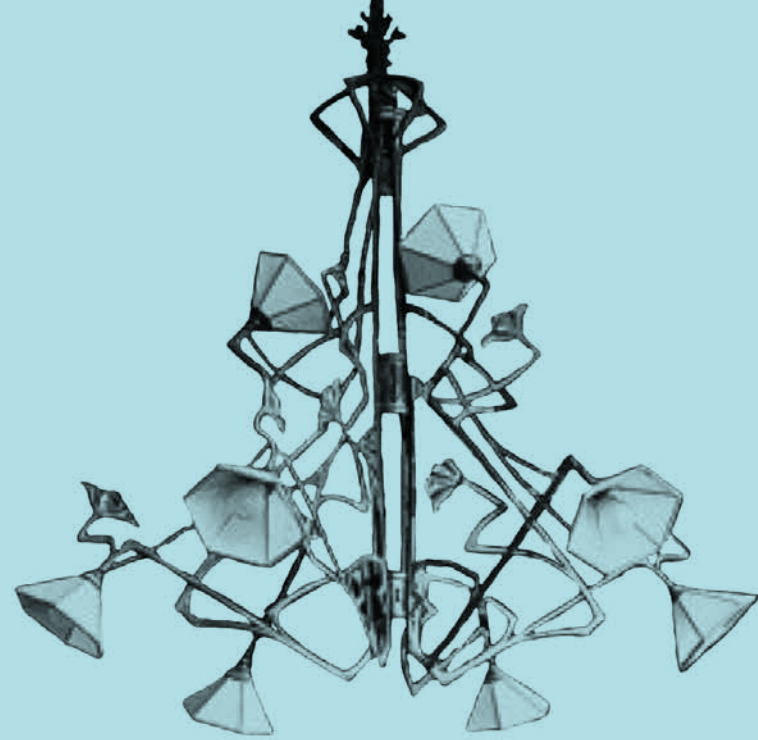

VAN PORTIERSWONING

TOT

MUSEUMCAFÉ

jugendstillampen ³⁴ _____

In de oksel van

je boven weer uit,
de parkeerplaats kom

pal aan het Nicolaaskerkhof. Kijk even mee naar die fraaie linde op het plein. Het is die boom, los van de kerk en de geometrie van de gevel aan de overkant, die het plein toch aantrekkelijk maakt, zou het niet? Ondanks het uitgestalde blik, ondanks de parkeerautomaten. Hier opzij, langs de plint, was een aflopende helling vanaf de straat, afgezoomd door een muurtje, naar de ingang toe. Die is weggehaald, uitgegraven en weer dichtgegooid. En zie hoe het plein weer meedoet en vriendelijk contact maakt met het museum.

Dat egaliseren,

het tenietdoen van hoogteverschillen, blijkt veel verschil te maken voor het oriëntatiegevoel. Frictie, noemen de mensen van Soda+ dat. Frictie, ruis en ballast, het is waar mogelijk weggehaald. Ook in de tuin is het oorspronkelijke maaiveld hersteld, op de onderdoorgang van de glazen brug na. Moet je nagaan,

m			v
e			e
e	d		r
r	e		s
	r		c
	t	h	h
d	i	o	i
a	g	o	l
n		g	l
		t	e
		e	n
		-	

waren er in de loop der jaren in en om het gebouw geslopen!_____Ja, je hebt gelijk: even zitten. Koffiedrinken. Heb je wel je entreekaartje nodig. Dat moet je scannen, zodat de tourniquet groen licht kan geven. Hebbes? Goed dan, zoek een tafeltje of wil je liever op een loungebank? Het terras zal te koud wezen, er zit niemand meer. Binnen heb je met al die ramen eigenlijk hetzelfde effect. _____Deze ruimte lijkt misschien nieuw, maar het is nog steeds datzelfde gebouwtje van Stéphane Beel. Het team van Soda+ is er dol op, vol bewondering zijn ze over de details en de perfecte maatvoering. Wat zij hebben toegevoegd? Ze hebben de tussenverdieping eruit gehaald, de vloer verhoogd, de belijning van de ramen met ‘vinnen’ verstevigd, die grote granitotegels op de vloer gelegd en op de bovenramen de zonnepaneeltjes aangebracht – die ook nog iets decoratiefs hebben. Het was al steengoed, het is hooguit op de nieuwe functie en de tijd aangepast. __Zie je hoe bijzonder die lampen zijn? Jugendstil³⁴ uit het museumdepot, winkeldochters die een tweede leven krijgen. Als een formatie ruimteschepen zijn ze horizontaal aan het plafond gehangen. Ook dat is een goede vondst. Hetzelfde geldt voor de ‘tafelkleedjes’. Het zijn prints van stofsamples van Benno Premse³⁵, uit de collectie, die op het hout van de tafelbladen zijn gedrukt, met inventarisnummer en al.

En zie je wel hoe mooi café
en terras in elkaar overlopen?

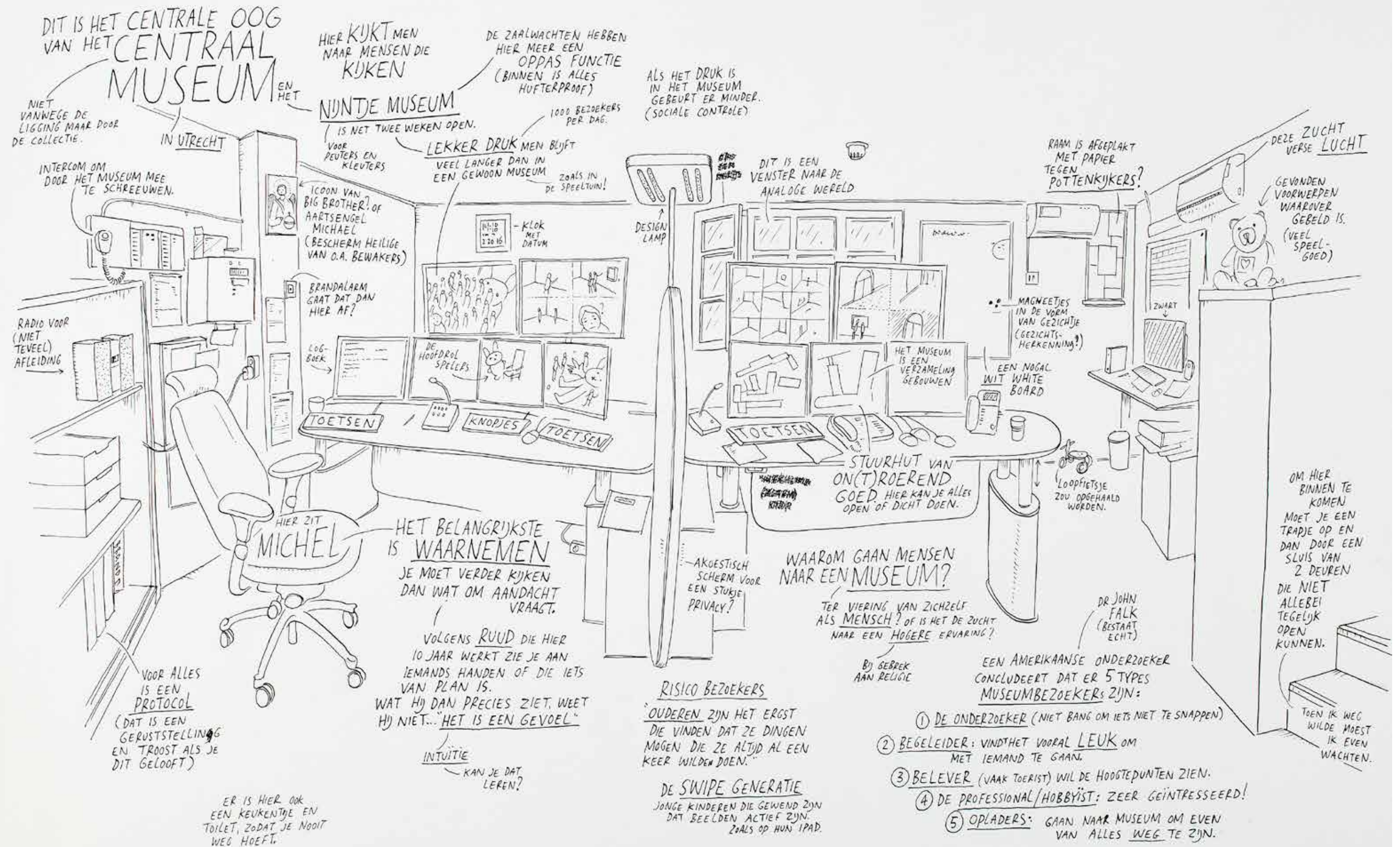
Komt ook door al dat oranje: verschillende schakeringen voor binnen- en buitenmeubilair. _____Geen plek in het museum waar de gelaagdheid van de ontstaansgeschiedenis zo zichtbaar en navrant aanwezig is. Hoewel – de hal, daar sta je meteen tussen drie gevels uit verschillende tijden. Dit café is een serieuze kandidaat voor toetreding tot Utrechtse hotspots. Wat wijs je naar buiten? Die grote driehoek in de gevel van de stallen?

Dat is het werk van Mart van Schijndel, een raadselachtig stijlcitaat³⁶

– die wist daar in zijn postmoderne voortvarendheid wel weg mee. Hij maakte de stallen in 1987 voor het eerst geschikt als tentoonstellingsruimte. Daarvoor waren ze voornamelijk als opslag en werkplaats in gebruik. En in de jaren vijftig heeft de Sociale Dienst er nog een tijdje gezeten – waar nu de Tuinzaal is. _____Weet je wat zo leuk is? Van hieraf krijgt de glazen brug het effect van een catwalk. Let maar op, mensen gedragen zich er ook naar. Ze voelen dat ze in de kijker lopen, schieten in een pose of doen een silly walk. _____Enfin, deze plek – hier, precies op deze plek, is in 1919 de portierswoning van het nieuwe museum gemaakt. Een portier! Veel meer had een museum in die dagen niet nodig aan beveiliging. Het lieflijke huisje dat enigszins haaks op het museum stond, had trapgevels en openslaande deuren naar de tuin. Koffiekamer en een simpele museumboekhandel kwamen er later in. _____Interessanter wordt het als je nog verder teruggaat in de tijd. Graafwerkzaamheden tijdens de vorige grote verbouwing brachten de resten van een klein kapelletje aan het licht. Een kapelletje van pakweg acht bij tien meter, nog ouder dan de kapel aan de straatkant. Het bestaan was bekend, er zijn pentekeningen³⁷ van, toch was de ontdekking totaal onverwacht. Daar hebben archeologen likkebaardend bovenop gestaan, het kan niet anders. Maar de verbouwing liep er wel vertraging door op. _____Tot zeker halverwege de achttiende eeuw heeft het bestaan, dat kapelletje. Op een overgeleverde plattegrond van het Ambachtskinderhuis was het in gebruik als ziekenzaaltje voor de jongens.

Van kapel tot _____ziekenboeg,
van museum-entree _____tot Café Centraal...

Wat wil je eigenlijk drinken?

_____1

Illustraties boek
De illustraties op pagina 2, 6, 8, 50 en 60 zijn in opdracht voor dit boek gemaakt door onderstaande kunstenaars. Vanaf de feestelijke (her)opening van het verbouwde museum is een kleine expositie met deze kunstwerken te zien in de onderdoorgang tussen de stallen en Café Centraal.

Natasja Kensmil
(Amsterdam, 1973)
De geschiedenis van het Centraal Museum – in de Middeleeuwen een nonnen-klooster, vervolgens een weeshuis en een kazerne – sluit wonderwel aan bij de kunst en de belangstellings-wereld van Natasja Kensmil. Zij groeide op met bijbelse vertellingen, die haar als kind vooral angst inboezemden. Nu vormen die vertellingen een belangrijke inspiratiebron. Juist het bloederige of het gewelddadige ervan is universeel en van alle tijden. Haar werk is sociaal-maatschappelijk en politiek geladen. Ze refereert ook aan natuurgods-diensten en ontleent onderwerpen soms rechtstreeks aan de kunstgeschiedenis.

Robbie Cornelissen
(Utrecht, 1954)
De monumentale en virtuoze tekeningen van Robbie Cornelissen zijn weergaven van ‘mentale’ architectonische ruimtes. Een wirwar van structuren, objecten en verdwijnpunten geven de illusie van een besloten wereld waarin het vrij ronddwalen is. Cornelissen studeerde eerst biologie en ging op latere leeftijd naar de Rietveldacademie in Amsterdam. Die achtergrond als bioloog beschouwt hij als

een voordeel. De ‘binnenwerelden’ die hij verbeeldt, zijn vergelijkbaar met een reis door het menselijk lichaam. Zijn mentale ruimtes, hebben de complexiteit van cellulaire structuren. Potlood en papier zijn voor hem het ideale gereedschap. ‘Bij een tekening zie je de twijfel, de aarzeling, de mislukking. Je volgt hoe een kunstenaar van a naar b en naar c gaat. Een tekening zet het proces centraal en maakt dat zichtbaar. Is een uitgewerkt eindproduct interessanter dan een serie tekeningen waarin je iemands stappen kan volgen?’
(Citaat: Kunstbeeld, 2012)

Paul Klemann
(Utrecht, 1960)
De tekeningen en illustraties van Paul Klemann zijn surrealistisch van aard. Hij tekent de dromen uit die hij ’s nachts heeft beleefd. Hij vindt dat dromen, of de flarden die hij zich kan herinneren, een enorme rijkdom aan onderwerpen en beelden bieden. Dit blijkt ook uit de titels van zijn droomtekeningen, zoals *De handjes van Fatima*, *De directrice en de condoomzwaaiende knuffelbeestjes van Mike Kelley* of *Een Christus met evenveel poten als een spin*. ‘Dromen zijn een sublieme vertaling van wie je werkelijk bent,’ vindt Klemann. ‘Ze vertellen iets over het diepste van je wezen. Je droomwereld is een vrije wereld, er zijn wel wetten en regels maar je wordt nooit ter verantwoording geroepen.’
(Bron: website Centraal Museum)

Oscar Lourens
(Renkum, 1973)
Gedurende zijn hele kunstenaarschap probeert Lourens de wereld te doorgronden door deze consequent en

systematisch op te meten. Met de precisie van een wetenschapper ontleedt hij de architecturale werkelijkheid in meetbare eenheden. Ruimtes worden verkleind tot schaalmodellen, schaalmodellen worden vergroot tot reële maten. Hoewel zijn modellen en plattegronden een uitkomst zijn van het exact meten van de werkelijkheid, ontstaat er in het werk altijd een nieuwe werkelijkheid, een die kernachtiger lijkt te zijn dan de reële.
(Bron: Mirproject.nl)

Jan Rothuizen
(Amsterdam, 1968)
De plattegronden die Rothuizen maakt, zijn een combinatie van tekeningen en tekst, feitelijke beschrijving en commentaar. Het Rothuizenconcept van de ‘Zachte Atlas’ (van Amsterdam, van Nederland) is intussen vermaard. Het zijn zoals hij zelf zegt: ‘geschreven plattegronden of getekende reportages’. Voor het Centraal Museum maakte hij een driedimensionale plattegrond van de meldkamer, waar nooit één bezoeker komt. Het spiedende oog van het museum – de museumbezoeker bekeken. De term zachte atlas is ontleend aan *Soft city* van Jonathan Raban, die meent dat de stad, de gebouwde wereld, zich manifesteert daar waar steen en asfalt botsen met de subjectieve ervaringen, de gevoels en de verwachtingen van de mensen die er wonen of op een andere manier deel van uitmaken.

_____2

Soda+
Soda+ is het ontwerp bureau van architecten Gabri Klarenbeek en Hagen Zeisberg en ontwerpers Ronald Buïel en Jorrit Noyons. De laatste twee waren onder meer verantwoordelijk voor de renovatie van Oud-Amelisweerd, een historische buitenplaats in Bunnik, tegenwoordig Museum Oud Amelisweerd. Soda+ is gevestigd in Arnhem en Rotterdam.

_____3

Samuel Frederikzoon Muller
Stadsarchivaris (1848-1922), later ook rijksarchivaris voor de provincie, die zich over het stedelijk museum in het Utrechtse stadhuis ontfermde. Dankzij hem kwam er een ‘centraal museum’, waarin verschillende collecties bijeen werden gebracht. Eerder introduceerde hij in Het Hoogeland de ‘stijlkamer’. De voorbeeldinterieurs met meubels, schilderijen, etc. in de stijl van een bepaalde periode (barok, renaissance) hoorden tot 1997 tot het vaste interieur van het Centraal Museum. Tot Mullers verdriet kreeg de bouw van het nieuwe Centraal Museum een vervelende nasleep. ‘Zijn’ museum kwam in een kwaad daglicht te staan. Muller overleed voordat de door de gemeente ingestelde onderzoekscommissie rapport uitbracht over de oorzaken van de tekortkomingen en kostenoverschrijdingen.

_____4

Paard op zolder
Groot gezadeld paard is een beeld van de Duitse beeldhouwer Hans Wimmer (1907 - 1992). Het is gemaakt naar het voorbeeld van de rijke keramiektraditie tijdens de Chinese Tang-dynastie (618-907) en sinds 1981 in bruikleen gegeven aan het Centraal Museum. Het staat op de patio van de vernieuwde zolder, tegenwoordig in het groen.

_____5

Van Baarencollectie
Lambertus (1888-1964) en Josephina (1890-1959) van Baaren, een vermogende en ongetrouwde broer en zus, woonden aan de Oudegracht in Utrecht. Zij waren gedreven kunstverzamelaars van vooral Franse en Nederlandse schilders uit de periode 1850-1950. De Stichting Van Baaren Museum droeg de collectie in 1980 over aan het Centraal Museum. In het hoofdgebouw is permanent een zaal aan de kunstverzameling van de Van Baarens gewijd.

_____6

Atelier Dick Bruna
Het interieur van het atelier van Dick Bruna (Utrecht, 1927) behoort tot de permanente opstellingen. De Utrechtse grafisch vormgever, tekenaar en schrijver van kinderboeken werkte tot zijn pensioen in

2011 op een zolder in de binnenstad, omringd door inspiratiebronnen en persoonlijke spullen. Sinds september 2015 zijn het oorspronkelijke meubilair, zijn tekenspullen en zijn typemachine te bezichtigen in het museum in combinatie met wisselende exposities van het werk van Bruna.

_____7

Agnietenklooster
De kloosterzusters die zich in 1420 op de plek van het huidige Centraal Museum vestigden, waren Agnieten. Zij waren in het bijzonder de heilige Agnes toegewijd. Volgens de legende stierf de Romeinse op dertienjarige leeftijd een marteldood. Het martelaarschap in combinatie met haar claim bruid van Christus te zijn, maakten van haar een populaire heilige in de late Middeleeuwen. De Agnes uit Bamberger kalksteen, die met vier andere heiligenbeelden uit de Dom na de Reformatie kon worden gered, hoort tot de topstukken in de collectie. In 1838 kwamen ze in het bezit van de gemeente Utrecht. Daarmee staan de vijf Dombeelden aan de basis van de museumcollectie.

_____8

Hek plattegrond
Het roestvrijstalen hek voor de ingang is een ontwerp van Soda+. Met laser is een gestileerde plattegrond van de binnenstad van Utrecht uitgesneden. Het oppervlak is glasgepareld, met uitzondering van de locaties van het Rietveld Schröderhuis (Prins Hendriklaan 50), het nijntje museum (Agnietenstraat 2) en het Centraal Museum (Agnietenstraat 1). Die zijn in hoogglans uitgevoerd.

_____9

Beel & Achtergael
Bureau van de Belgische architecten Stéphane Beel (Kortrijk, België, 1955) en Lieven Achtergael (Varsenare, België, 1961), die tekenden voor het ontwerp van de nieuwbouw voor het Centraal Museum eind jaren negentig (opgeleverd: 1999). Tegenwoordig hebben beiden een eigen bureau in Gent.

_____10

Soldaten en paarden, Breitner
Rustende cavalerie langs een

spoorbaan is een foto van George Hendrik Breitner (ca. 1890-1910). De foto (collectie Rijksmuseum) heeft geen directe connectie met Utrecht of het Centraal Museum. Als sfeerbeeld verwijst het naar de laatste periode van de Kazerne Kinderhuis aan het Nicolaaskerkhof. Een blow-up is gebruikt als wandvullend behang in de vergaderkamer in de Tuinzaal.

_____11

Ferdinand Jacob Nieuwenhuis
Utrechtse architect (1848-1919) en directeur Gemeentewerken Utrecht van 1890 tot 1915. Het neogotische ontwerp voor het Centraal Museum past in de traditie van de neostijlen uit de tweede helft van de negentiende eeuw. In 1875 werd Nieuwenhuis verantwoordelijk voor de restauratie van de Dom. Een conflict met betrokken rijksadviseurs, onder wie Pierre Cuypers, maakte daar een einde aan.

_____12

Depot
Met ‘depôtruimte’ was bij de bouw eenvoudigweg geen rekening gehouden. Uitgangspunt was dat de hele collectie op zaal kon worden getoond. Toen de verzamelingen zich uitbreidden, werden er onder de 1920-vleugel kelders gegraven voor met name de schilderijen en de historische collectie. Alle mogelijke hoeken en gaten deden gaandeweg dienst als opslag: de zolders van het kantoorgebouw (voor meubels en kostuums), de vliering van de stallen en de stallen zelf. Ook elders in de stad werd depotruimte

gevonden: in de destijds leegstaande St. Jozefschool (nu Agatha Snellenschool) tegenover de huidige Tuinzaal, in het huidige poppodium De Helling op Rots-oord en in een voormalige commandobunker uit de Tweede Wereldoorlog op het 24 oktoberplein. Toen in 1995 het depot van verhuisbedrijf Van der Lee beschikbaar kwam, kwam er een eind aan de omzwervingen van de collectie. Het pand werd overgenomen en verbouwd en enige jaren later uitgebreid en gemoderniseerd. Een klein deel van het depot wordt ook aan derden verhuurd.

_____23

Collecties Centraal Museum
In het Centraal Museum van 1921 kwamen de collecties van de volgende musea bijeen: Stedelijk Museum van Oudheden (sinds 1830, stadshuis, daarna buitenplaats Hoogeland), Museum Kunstliefde (sinds 1837, tot 1905 in het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen; deels bruikleen van het stadsbestuur), Provinciaal Utrechtsch Genootschap (archeologische voorwerpen, sinds 1847 in het stadhuis), het Utrechtsch Museum van Kunstnijverheid (sinds 1884, in de voormalige Willemskazerne aan de Wittevroutenkade), het Aartsbisshoppelijk Museum (sinds ca. 1860).

_____14

Directeuren Centraal Museum
Samuel Fz. Muller, tevens stadsarchivaris, 1919
Willem Schuylenburg tevens gemeentearchivaris, 1919-1941

Jkvr Carla de Jonge 1941-1951
Elisabeth Houtzager 1951-1972
Lineke Janssens 1972-1988
Sjarel Ex 1988-2004
Pauline Terreehorst 2005-2008
Gert-Jan van der Vossen ad interim, 2007-2009
Edwin Jacobs en Marco Grob sinds 2009

_____15

Locaties Centraal Museum
Het Centraal Museum heeft verschillende adressen en dependances in de stad gekend. De nieuwste ‘dependance’ is een etalage aan het centrale plein van Hoog Catharijne, uitziend op een standbeeld van nijntje. De volgende locaties zijn (waren) achtereenvolgens in gebruik sinds de oprichting van het Stedelijk Museum van Oudheden, de voorloper van het Centraal Museum: stadshuis Utrecht, buitenplaats Het Hoogeland (Biltstraat), huis Fentener van Vlissingen (dependance Maliebaan 42, 1951-1985), een deel van de Nicolaaskerk (Nicolaaskerkhof), Oud-Amelisweerd (Bunnik), Rietveld Schröderhuis (Prins Hendriklaan), Willem Arntsz-vleugel (Agnietenstraat), nijntje museum (Agnietenstraat).

_____16

Museum Hedendaagse Kunst Utrecht
Tussen 1964 en 1989 had Utrecht een apart museum voor moderne kunst onder leiding van directeur Wouter Kotte (1933-1998). Het Museum Hedendaagse

Kunst-Utrecht was gevestigd in het oude hoofdstkantoor Achter den Dom. In 1989 maakte het opgaan in het Centraal Museum een einde aan het bestaan.

_____17

De Hoge Stoep
Pand naast het Centraal Museum, herkenbaar aan het bordes. Het ging in 1919 open als een uitbreiding van het Ambachtskinderhuis. Dat bestond weliswaar sinds 1825 officieel niet meer; de overheid had de koloniën van de Maatschappij van Weldadigheid in het noorden van het land aangewezen als centrale opvang, bovendien deed het intussen dienst als kazerne. Maar de praktijk was anders. Een deel van de Fundatie bleef in gebruik als kindertehuis. Daar werd vervolgens, in het gedeelte tussen de regentenzaal van de Fundatie en de oude kloosterkapel, De Hoge Stoep gerealiseerd. Nog tot 1974 bleef het een kindertehuis. In 1975 werden staf en administratie van het Centraal Museum er ondergebracht.

_____18

Mart van Schijndel
Utrechtse vormgever-architect (1943-1999), vooral bekend van de Delta-vaas. In de jaren tachtig had hij officieus de rol van huisarchitect van het Centraal Museum. Het ontwerp

van de ‘aula’ van zwart lasbrillenglas en de verbouwing van de stallen als expositieruimte (1987) zijn van zijn hand.

_____19

Nicolaaskerk
(illustratie: schilderij Verheyen)
De Nicolaaskerk heet in de voksmond ook wel Klaaskerk. Deftige mensen zeggen van oudsher Nicolaikerk. De recente aanschaf – in 2015 – van het gelijknamige schilderij van Jan Hendrik Verheyen (1778-1846) was een gelukkige bijkomstigheid van de herinrichting. Soda+ gebruikte voor de omslag van een deelstudie een afbeelding van het schilderij, afkomstig uit een online-catalogus van Sotheby’s in Londen. Dit tot verrassing van een betrokkene van de Nicolaaskerk, die de studie onder ogen kreeg. Hij deed navraag in Londen en smeedde het contact tussen het Centraal Museum en de nieuwe eigenaar – een in Engeland wonende Nederlander, die het op de veiling van Sotheby’s had gekocht. De man deed er in ruil voor de aanschafprijs welwillend afstand van. Hij meende dat het in Utrecht nog beter op zijn plaats was.

_____20

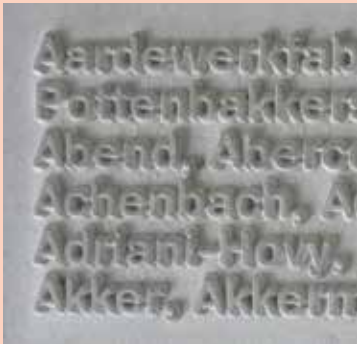
Fundatie Renswoude
Rococo-gebouw aan de

Agnietenstraat uitkijkend op de Lange Nieuwstraat en een stichting. Bekostigd uit het legaat van de Vrijvrouwe Maria van Duyst van Voorhout, die getalenteerde weesjongens een goede opleiding wilde geven. Voor de bouw van de Fundatie (voluit: De Fundatie van de Vrijvrouwe van Renswoude) werden de Gronsveltkameren, zes vrijwoningen ‘uit liifde puur gesticht door loutre charitaat’, in 1756 afgebroken en aan de Nicolaasdwarsstraat weer opgebouwd. De oorspronkelijke hoofdingang van de Nicolaaskerk bevindt zich pal achter de zes huisjes.

_____21

Garnizoensstad Utrecht
Utrecht was in de negentiende eeuw bij uitstek een militaire stad. Verschillende hoge instanties zetelden hier, zoals het 1e Groot Militaire Commando, het Hoog Militair Gerechtshof en het Groot Rijkshospitaal, landelijk centrum voor militair-medische zorg. Het huidige Museum Catharijneconvent was een militair logement, daar konden troepen op doortocht terecht. In de kolossale Willemskazerne, gebouwd op het terrein van het voormalige Wittevroutenklooster, huisde de infanterie. De ‘Kazerne Kinderhuis’ of ‘Klaaskazerne’ in het voormalige weeshuis aan de zuidkant van de stadssingel (het huidige Centraal Museum) bood onderdak aan de cavalerie. Daartoe behoorden ook de lanseniers, de met lansen bewapende ruitelij, met hun opvallende uniformen en hoofddeksels (chabska’s). Zij betrokken in 1841 en 1842 uit de stad naar Den Haag en Leiden.
Bron: *Defensie en de domstad*, Joep van Hoof, Nederlands Instituut voor Militaire Historie, 2010

_____22

Loopplank
De aluminium hellingbaan in de entreehal is een ontwerp van Soda+. Er zijn 3693 namen in uitgespaard van kunstenaars wier werk is opgenomen in de collectie van het Centraal Museum. De rangschikking is chronologisch. De oudste bekende maker is M. Cato. De jongste naam op de plank is die van Craigie Horsfield; de laatste aanwinst die is meegenomen in het overzicht dateert van 15 februari 2015. Het Centraal Museum, een van de tien grootste kunstmusea van het land, heeft ruim 48.000 objecten in de collectie. Van een groot deel daarvan is de maker onbekend.

_____23

Wenteltrap
De wenteltrap die de oorspronkelijke benedenkapel (nu: balie en winkel) en

bovenkapel (nu: informatiecentrum) met elkaar verbindt, is een mooi voorbeeld van stilistisch en technisch vernuft. Geheel in lijn met de gotische – naar de hemel reikende – bouwstijl heeft Soda+ een ranke trap ontworpen die de ruimtelijkheid van de architectuur niet alleen in tact laat maar ook versterkt. De technische vindingrijkheid, die een stuttende constructie overbodig maakt, zit ‘m in een loodzwaar verzonken contragewicht.

_____24

Agnes
Het kunstenaarsduo Freudenthal/Verhagen maakte in opdracht van het Centraal Museum een eigentijdse Agnes (7,5 bij 2 meter) voor de nieuwe inrichting van de kapel. De met digitale technieken bewerkte modefoto van een vrouwenfiguur in grijs, zwart en wit bedekt een nis in de raam op de kopse kant van de kapel, nu museumwinkel.

_____25

Utrechts draeckje
Een typisch Utrechtse verluchting in middeleeuwse handschriften is het draakje als ‘penwerkinitiaal’. De beginkapitaal van een tekst was opgefleurd met een kunstig draakje. De afbeelding op de achterwand van het informatiecentrum is afkomstig uit een psalmenboek door Petrus van Herenthals, *Collectarius Super Librum Psalmorum* (Utrecht, circa 1400). De aanhef van de tekst luidt aldus: ‘De Heer spreekt tot mijn heer: Neem plaats. De titel is als volgt: Van David, een psalm. Nicolaas: Daaruit blijkt dat David de auteur is van deze psalm, die gaat over de goddelijkheid van Christus en over de vleeswording van het Woord. Dit wordt in de eerste plaats bevestigd door een uitspraak van de Redder in Matteüs 22, waar geschreven staat: Nu de Farizeeën om hem heen stonden, stelde Jezus hun deze vraag: ‘Wat denkt u over de messias? Van wie is hij een zoon?’ Ze antwoordden: ‘Van David.’ Jezus vroeg: ‘Hoe kan David hem dan, geïnspireerd door de Geest, Heer noemen? Want hij zegt: ‘De Heer sprak tot mijn Heer: ‘Neem plaats aan mijn rechterhand.’ En onthuld wordt: ‘Als David hem dus Heer noemt, hoe kan hij dan zijn zoon zijn?’ En niemand was in staat hem een antwoord te

geven, omdat de Farizeeën niet bekend waren met de goddelijkheid van Christus, waardoor Christus én de Heer is van David, zoals hier duidelijk wordt, én zijn zoon in het vlees, zoals gezegd wordt in Matteüs 1: Het overzicht van de afstamming van Jezus Christus, zoon van David. Ook blijkt dat deze psalm sporeekt over Christus als mens, uit de brief van de apostel aan de Hebreëen 1, waar hij met een citaat uit deze psalm onderbouwt dat Christus groter is dan de engelen, met de woorden: Tegen wie van de engelen heeft hij ooit gezegd: ‘Neem plaats aan mijn rechterhand, tot ik van je vijanden een bank voor je voeten heb gemaakt?’ Alsof hij gezegd had: Tegen geen van de engelen.Etc.

Vertaling: Verena Demoed.

_____26

Straalmantel, Fong Leng
In april 1975 kocht het Centraal Museum de zogeheten *Straalmantel* van modeontwerpster Fong Leng (Rotterdam, 1937). Het was de eerste ‘Fong Leng’ in een museale collectie. Haar uitzijnige creaties van leer, satijn en zijde met weelderige vormen en bewerkelijke applicaties baarden opzien in het modecircuit van de jaren zeventig. Fong Leng-creaties kregen vaak namen; zo bezit het museum ook *Tuschinsky*, *Klaproos* en *Cortisane I*. De naam *Straalmantel* is letterlijk en figuurlijk bedoeld. De mantel straalt ‘iets moois’ uit, aldus de toenmalige conservator van de kostuumcollectie in een toelichting. De mantel kreeg in juli 1975 een ereplaats in de hal van het museum. Latere aanwinsten in de collectie zijn een gezamenlijke verwerving door

het Amsterdam Museum en het Centraal Museum.

_____27

Centraal Museum-stoel
Kunststof eetkamerstoel ontworpen door Richard Hutten (Zwollekerspel, 1969) voor het nieuwe museumcafé anno 1999. Hij liet zich inspireren door de no-nonsense beeldtaal van het middeleeuwse klooster.

_____28

De tuinman en de dood
Titel van een bekend gedicht van Pieter Nicolaas van Eyck, voor het eerst gepubliceerd in Erts Almanak, 1926. *Een Perzisch Edelman: Van morgen ijlt mijn tuinman, wit van schrik, Mijn woning in: ‘Heer, Heer, één ogenblik! Ginds, in de rooshof, snoeide ik loot na loot, Toen keek ik achter mij. Daar stond de Dood. Ik schrok, en haastte mij langs de andere kant, Maar zag nog juist de dreiging van zijn hand. Meester, uw paard, en laat mij spoorslags gaan, Voor de avond nog bereik ik Ispahaan!’ - Van middag (lang reeds was hij heengespoed) Heb ik in ‘t cederpark de Dood ontmoet. ‘Waarom,’ zo vraag ik, want hij wacht en zwijgt, ‘Hebt gij van morgen vroeg mijn knecht gedreigd?’ Glimlachend antwoordt hij: ‘Geen dreiging was ‘t, Waarvoor uw tuinman vlood. Ik was verrast, Toen ‘k ‘s morgens hier nog stil aan ‘t werk zag staan, Die ‘k ‘s avonds halen moest in Ispahaan.’*

_____29

Brug (glas)
Kortste weg tussen de middeleeuwse beuk van het Centraal Museum die de tuin in steekt en het negentiende-eeuwse gedeelte erachter. Zeven meter beslaat de overbrugging van de tuin tussen de refter en de stallen. Het ‘zwevende’ bouwwerk is een en al glas, de wandpanelen – vijf centimeter dik – zijn naadloos. Aan weerszijden zijn stalen profielen in de muren uitgespaard die de glazen box op zijn plaats houden. De brug is ‘zelfdragend’, zonder zichtbare constructie. De optimale transparantie is één bijzondere eigenschap van de brug, waaraan meer eisen zijn gesteld. Hij moet voldoen als veilige loop- en kunsttransportroute, maar ook wind- en sneeuwbestendig zijn én het klimaat van de belendende tentoonstellingszalen stabiel houden. Het ontwerp van Soda+ is uitgevoerd door ABT Bouwtechniek en Alverre Techniglas.

_____30

Couzijn van Leeuwen, hek en gedenkplaten
Voor de nieuwe tuin van het

Centrale Museum maakte Couzijn van Leeuwen (Hoevelaken, 1959) een hek en een serie ‘grafzerken’, keramisch werk van verschillende afmetingen met vanitasachtige afbeeldingen. De kunstenaar die vooral met zijn kartonsculpturen bekendheid verwierf, heeft een voorliefde voor veronachtzaamde spullen en materialen. Dieren en planten zijn een terugkomend thema in zijn werk. Zijn beelden hebben vaak een ‘organische’ kwaliteit. Alsof ze ontsproten zijn aan de natuur en niet met voorbedachte rade gemaakt zijn. Het museumhek dat hij ontwierp en met zijn vaste smid Janus maakte, bestaat uit uiterst precies uitgesneden, weelderig gebladerte, bundels stengels en allerhande tuingereedschap waaronder een plat geslagen kruiwagen. Het is een met de hand gesmeed metalen hek van 3,3 meter breed en 4,5 meter breed met een lichtzilverige poedercoating. De onbedwingbaarheid van de natuur (‘gelukkig maar’) in een tuinhek gevat: het is typerend voor Van Leeuwen. De gedenkplaten van geboetseerde en gebakken klei, die als kleine grafmonumenten in de tuin komen te liggen, zijn een ‘work in progress’. Wortels en knoestige takken met een bijl, een zandloper of een verzameling geglazuurde doodshoofden, waarop de tuinbezoeker overhoeds kan stappen – het zijn voorstellingen die zeggen: memento mori, maar wel op Van Leeuwens manier. Het is de bedoeling dat er in de loop van het jaar nog een paar nieuwe bij komen.

_____31

Hortus Conclusus
Middeleeuws kloostertuinconcept in het teken van Maria, de Heilige Maagd. Letterlijk: omsloten tuin. Denk aan kunstig vormgegeven perken, vaak rondom een fontein, afgeschermd met sierlijke bogen en hekjes. In de schilderkunst veelvuldig voorkomend beeldmotief, vaak voor de *Annunciatie*: de aankondiging van de geboorte van Jezus aan Maria. Uit het eerste jaarverslag van het Centraal Museum: ‘In het voorjaar werd tot den definitieven aanleg van den tuin overgegaan. Ten einde deze in den stijl van de oude kloostergebouwen te houden werden daarbij in het Breviarium Grimani en op de 16e-eeuwse schilderijen voorkomende voorbeelden gevolgd.’

_____32

Paardenbenen
De gravure van de hand van J.G.Heck (1795-1857) is gebruikt als print op de rolgordijnen aan de straatkant van de Tuinzaal. De illustratie is afkomstig uit *The Iconographic Encyclopaedia of Science, Literature and Art* (1851). Op

een ander gordijn voor de Tuinzaal is een soortgelijke serie van mannenbenen afgebeeld. De gravures → paarden en mannen keurig in het gelid – verwijzen naar de oorspronkelijke functie van het gebouw als cavaleriestallen.

_____33

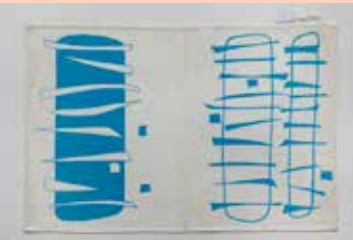
Stadswal
De verdedigingswerken van de stad langs de Stadsbuitengracht waren met de aanleg van de Nieuwe Hollands Waterlinie in de negentiende eeuw overbodig geworden. Vanaf 1830 werden de Utrechtse stadsmuren met bijbehorende poorten en bolwerken afgebroken. Het Zocherpark, genoemd naar de landschapsarchitect Jan David Zocher jr. (1791-1870) die het aanlegde, kwam ervoor in de plaats.

_____34

Jugendstillampen
De lampen in Café Centraal zijn afkomstig uit ‘De Utrecht’, het hoofdgebouw van Levensverzekering Maatschappij ‘Utrecht’ uit 1902 van architect Jan Verheul (1860-1948). Een fraai voorbeeld van jugendstil, dat niettemin in 1974 tegen de vlakte ging ten behoeve van de bouw van Hoog Catharijne. De sloop van De Utrecht (een straatbillboard naast de Mediamarkt herinnert eraan) staat voor veel

Utrechters symbool voor het ‘trauma’ dat is aangericht metdesloopvanhetoudestadscentrum. De lampen maken deel uit van de museumcollectie.

_____35

Premsula, Benno
De collectie toegepaste kunst van vormgever en binnenhuisarchitect Benno Premsula (1920-1997) werd na zijn dood aan het Centraal Museum geschonken. De ‘tafelkleedjes’ die Soda+ op de tafelbladen van het Café Centraal liet drukken, zijn stalen van stoffen met veelal geometrische motieven, die Premsula in de jaren vijftig voor de Bijenkorf ontwierp.

_____36

Driehoek van Van Schijndel
De driehoek in de gevel van de stallen is een van de ingepen van Mart van Schijndel

uit 1987. Uit de monografie *Mart van Schijndel, kleurrijk architect* van Marijke Küper (Nai Uitgevers, 2003): ‘Volgens dezelfde ongebreidelde methode waarmee hij zich van tekstcitaten bediende, deed hij dat ook met beelden. Dat de oorsprong niet meer bekend of de herinnering vertekend was, vond Van Schijndel geen punt. Zo verklaarde hij menigmaal dat de driehoekige uitsnijding in de gevel van het Centraal Museum afkomstig was van Ledoux, terwijl er geen werk van Ledoux is waarin dit specifieke detail voorkomt.’

_____37

Tekening Saftleven
Op tekeningen van Herman Saftleven (1609-1685) uit 1660 en 1674 is de oude ‘Capel van Agniete’ te zien. Ze staan afgebeeld in *Het Agnietenklooster te Utrecht* van Jos de Meyere (Kwadraat, 1988). In opdracht van het Utrechtse gemeentebestuur legde Saftleven in 1674 de verwoesting van de Domkerk vast.

Het Centraal Museum deelt de fraaie binnentuin met ‘buurman’ de Nicolaaskerk. Met de vernieuwing van het museum en het idee erachter (openheid!) werd meteen duidelijk dat daar ook een nieuwe tuin bijhoorde. Een uitnodigende plek moest het worden en een multifunctioneel trefpunt, geschikt voor museumpubliek, kerkgangers, cafégasten, bezoekers van kerkconcerten en uiteenlopende gebruikers van de Tuinzaal. Bij het ontwerp liet Soda+ zich inspireren door het idee van de middeleeuwse kloostertuin. Historisch is er geen bewijslast voor de aanwezigheid van zo’n tuin op deze plek. De aanwezige kloostertuin, of restanten daarvan, stamt uit 1922, toen een zorgvuldige imitatie werd aangelegd. Een combinatie van een hortus conclusus en een lusthoftuin. De hortus conclusus was traditioneel aan Maria gewijd en ingericht met planten die haar maagdelijkheid, puurheid en naastenliefde symboliseren. De bloemen waren meestal wit en blauw, als teken van haar kuisheid, onschuld en oprechtheid. Typische Mariabloemen zijn akelei, madelief, lelietje van dalen, lelie, roos en viooltje. In een lusthoftuin waren groenten, keukenkruiden, medicinale kruiden, klein fruit en vruchtbomen te vinden. De bedoeling was: teelt voor huishoudelijk en heilzaam gebruik. Alleen al om praktische redenen was het geen optie opnieuw vorm te geven aan dat neo-middeleeuwse voorbeeld. Zo’n tuin moet smetteloos zijn en nauwgezet worden onderhouden. Dat is ondoenlijk en onbetaalbaar. Het Centraal Museum en de Nicolaaskerk willen de tuin

bovendien *gebruiken*. Die moet dus tegen een stootje kunnen, kunstpresentaties en borrelende congresdeelnemers verdragen en ook ingericht zijn op kunsttransport. Soda+ koos voor een doorlopende groene ruimte met beplantingsvakken en bomen, die de locatie en de architectonische beleving eer aan doen. In de keuze van de beplanting is rekening gehouden met de oorspronkelijke begroeiing van een middeleeuwse kloostertuin. Bomen en planten zijn uitgezocht op hun gelijkenis met voorbeelden uit de overgeleverde iconografie of zijn hedendaagse varianten. Hierbij een selectie van de in de museumtuin voorkomende bomen en planten en hun werking en betekenis.

_____Bomen

De bomen die in een middeleeuwse kloostertuin stonden, waren om welke reden dan ook functioneel of ze hadden betekenis in het kader van de Mariaverering. Zij dienden in dat geval bekoorlijk te zijn, vol met bloesem of heerlijk geurend. De link tussen Maria-verering en bloesembomen vindt zijn oorsprong in verschillende apocriefe geschriften. Deze beschrijven hoe hogepriesters in de tempel op zoek gingen naar een geschikte huwelijkskandidaat voor Maria. De huwelijkskandidaten werd gevraagd een verdroogde tak of stok op het altaar van de tempel te leggen. Maria zou vervolgens trouwen met de man wiens tak in bloei kwam. In de Middeleeuwen is Jozef vaak afgebeeld met een bloeiende staf in de hand, terwijl hij een ring om Maria’s vinger schuift.

Betula pendula, berk
Geldt als een heilige boom met zijn witte, schilferende bast en de lange neerhangende twijgen. Sinds mensenheugenis bekend om zijn medicinale werking tegen een scala aan lichamelijke kwalen. Het is ook de boom van de standvastigheid. In de lente, wanneer de boom een sterk opwaartse sapstroom heeft, kan ‘berkenwater’ worden getapt. Het is zuiverend, goed tegen atritis en bevordert de haargroei. Het blad en de bladknoppen zijn geschikt voor medicinale thee.

Chionanthus retusus, sneeuwvlokkenboom
Heeft geen concrete iconografische waarde, is dus niet op middeleeuwse schilderijen overgeleverd. Dat kan ook niet omdat hij pas in de achttiende eeuw in China is ontdekt en naar Europa is overgebracht. Toch heeft de sneeuwvlokkenboom alles mee voor een typische ‘Mariaboom’. Hij bloeit in de zomermaanden met fijnmazige wolken van kleine, witte, sterk geurende bloemen, lieflijk en fijn.

Morus alba ‘Tortuosa’, witte moerbei
De witte moerbei was niet alleen van belang voor de kweek van zijderupsen, maar ook voor medicinale doeleinden. Het sap van de bladeren, gemengd met honing, hielp bij de genezing van brandwonden. Aftreksels van de wortelbast werden gebruikt als geneesmiddel voor lever-, milt- en ingewandsaandoeningen. In de schilderkunst staat de witte moerbei voor wijsheid. De boom krijgt relatief laat blad en zal daarom

zelden bevriezen bij late nachtvorst. Een tak van de witte meidoorn werd wel boven de wieg van een pasgeborene gehangen als bezwering tegen onheil en kwade geesten. De boom geldt ook als een symbool van voorzichtigheid en voorzienigheid.

Syringa komarowii reflexa, botanische sering
De sering, met name de witte, verwijst in de iconografie naar jeugdigheid. Hij bloeit in het voorjaar, de bloemtrossen zijn vol en geurend, maar hij verwelkt ook weer snel. Seringen worden ook wel met de eerste liefde, geassocieerd.

_____Vaste planten

Anemone nemorosa, bosanemoon
Volgens de Griekse mythologie beminde Zefier, de god van de wind, de nimf Anemoon. Zij hoorde tot het hof van de godin Flora, die jaloers was, haar verjoeg en in een bloem veranderde. De naam anemoon is ontleend aan het Griekse *anemos* (‘wind’). Kenmerkend zijn de kelkbladeren die snel afvallen en meegevoerd worden door de wind. De bloem staat symbool voor overgave en verwachting. Er zijn verschillende anemonen in de museumtuin aangeplant. *Anemone nemorosa* ‘*Alba Plena*’ is de voorjaarsbode. De andere soorten bloeien later in het jaar, maar hebben dezelfde frêle schoonheid, toepasselijk voor Maria.

Achemilla, vrouwenmantel
Typische Mariaplant met fluweelzachte bladeren in de vorm van een mantel. Vooral goed tegen vrouwenkwalen,

bij spijsverteringsproblemen en reumaklachten. Ook doeltreffend, bij uitwendig gebruik, als heilzame ‘crème’. Van oudsher leeft de gedachte dat de plant in staat is de natuurlijke schoonheid van een vrouw te herstellen na een bevalling.

Boehmeria, brandnetel
Niet vreemd dat de brandnetel symbool staat voor lichtgeraaktheid. Bij aanraking ontstaat meteen swelling en jeuk van de huid. De medicinale krachten zijn evident. Brandnetel is goed voor het afweersysteem en de aangewezen plant voor een reinigingskuur. Ook werkzaam tegen bloedarmoede overigens. In de tuin van het museum zijn twee familieleden van de brandnetel toegepast die niet prikken.

Echinacea, zonnehoed
In de iconografische overlevering komt de echninacea, een bekend bestanddeel van homeopathische middelen, niet voor. Maar de vorm van de bloem, het composiet, past perfect in de traditie van de Mariavereringstuin. De plant kwam niet voor in Europa voordat hij in 1492 door Columbus werd geïntroduceerd. De bloemvorm van de zonnehoed komt naadloos overeen met die van de Mariabloem bij uitstek: het madeliefje. Het hart van de bloem bestaat uit een bloemhoofd van buisbloemen met daaromheen een krans van straalbloemen.

Filipendula, moerasspirea
De moerasspirea, afkomstig uit de rozenfamilie, staat symbool voor nutteleloosheid. Hij groeit volop in weiden en op velden, maar geen dier

dat de plant eet. Toch is de moerasspirea wel degelijk bruikbaar voor medicinale doeleinden, bijvoorbeeld als middel tegen buikloop. Hij werkt ontstekingsremmend en pijnstillend en wordt bij reumatische aandoeningen en als koortsonderdrukker voorgeschreven.

Geranium
Geraniums hebben in de iconografie de connotatie van droefheid. Ze worden bijvoorbeeld afgebeeld bij kruisigingsscènes. Het sap heeft een verzachtende uitwerking bij een ontstoken keel. De plant wordt daarom ook wel als een symbool voor de spraak gezien.

Iris, zwaardlelie
Wordt gezien als bringer van het goede nieuws. Iris, godin van de regenboog, was in de Griekse mythologie gezant van de goden. De naam is ontleend aan het Griekse werkwoord εἶπω (‘spreken’). In de christelijke traditie werd de iris een symbool voor Jezus, die het evangelie bracht. Evangelie, naar het Griekse woord ευαγγέλιον, betekent letterlijk: goed nieuws.

Persicaria, perzikkruid
In de volksmond wordt het perzikkruid ook wel Christusbloed genoemd. Die naam verwijst naar de donkere vlek in het midden van elk blad. Volgens de legende stond er een plant onder het kruis van Christus die zijn bloed opving. Niet bij alle Persicaria cultivars is de bloedvlek nog aanwezig. De in de museumtuin toegepaste Persicaria virginiana ‘Lance Corporal’ is een mooi voorbeeld van een versie met beklekt blad.

Polygonatum, salomonszegel
Koning Salomon zou de plant gebruikt hebben om de rotsen te laten springen ten behoeve van de bouw van de Eerste Tempel, de eerste joodse tempel in Jeruzalem, ook wel bekend als de Tempel van Salomon. Hij was de wijste der koningen, vandaar dat de plant symbool staat voor wijsheid. In de middeleeuwse kloostertuinen was de salomonszegel geliefd om zijn geneeskrachtige werking. De wortelstok is het heilzame deel van de plant. Daar bevindt zich ook de ‘zegel’ uit de naam. Wanneer de planten in de herfst afsterven, blijft op de wortelstok een zegelvormige afdruk achter. Bij verkeerd gebruik kan de plant giftig zijn. De salomonszegel werd – uitwendig – veel gebruikt bij de behandeling van kneuzingen en om sproeten te verwijderen.

Pulmonaria, longkruid
Het blad van de plant ziet eruit als een menselijke long met witte vlekjes als longblaasjes. Een andere naam voor longkruid is Onze Lieve Vrouwenmelk. Volgens de legende zijn de witte vlekken op het blad ontstaan toen Maria Jezus aan het voeden was en melk morste. De plant is al eeuwen in gebruik als middel tegen bronchitis, om zweet af te drijven bij griep en verkoudheid en als gorgelmiddel tegen keelontsteking.

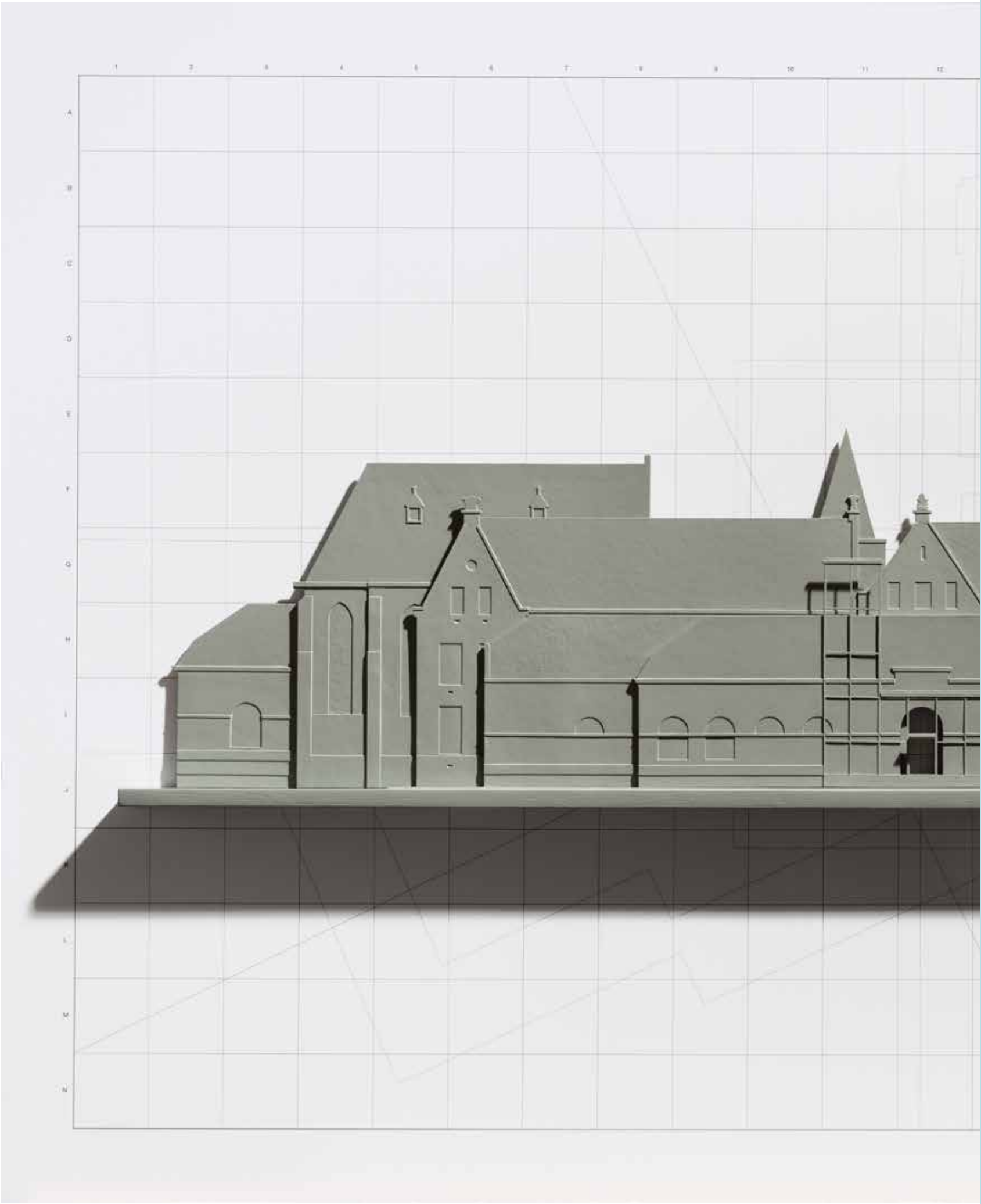
Sanquisorba officinalis ‘Tanna’, grote pimpernel
Geen iconografische waarde, wel een belangrijke geneeskrachtige plant die in geen middeleeuwse kloostertuin ontbrak. De wortel van de pimpernel heeft een samen-trekkend effect op de

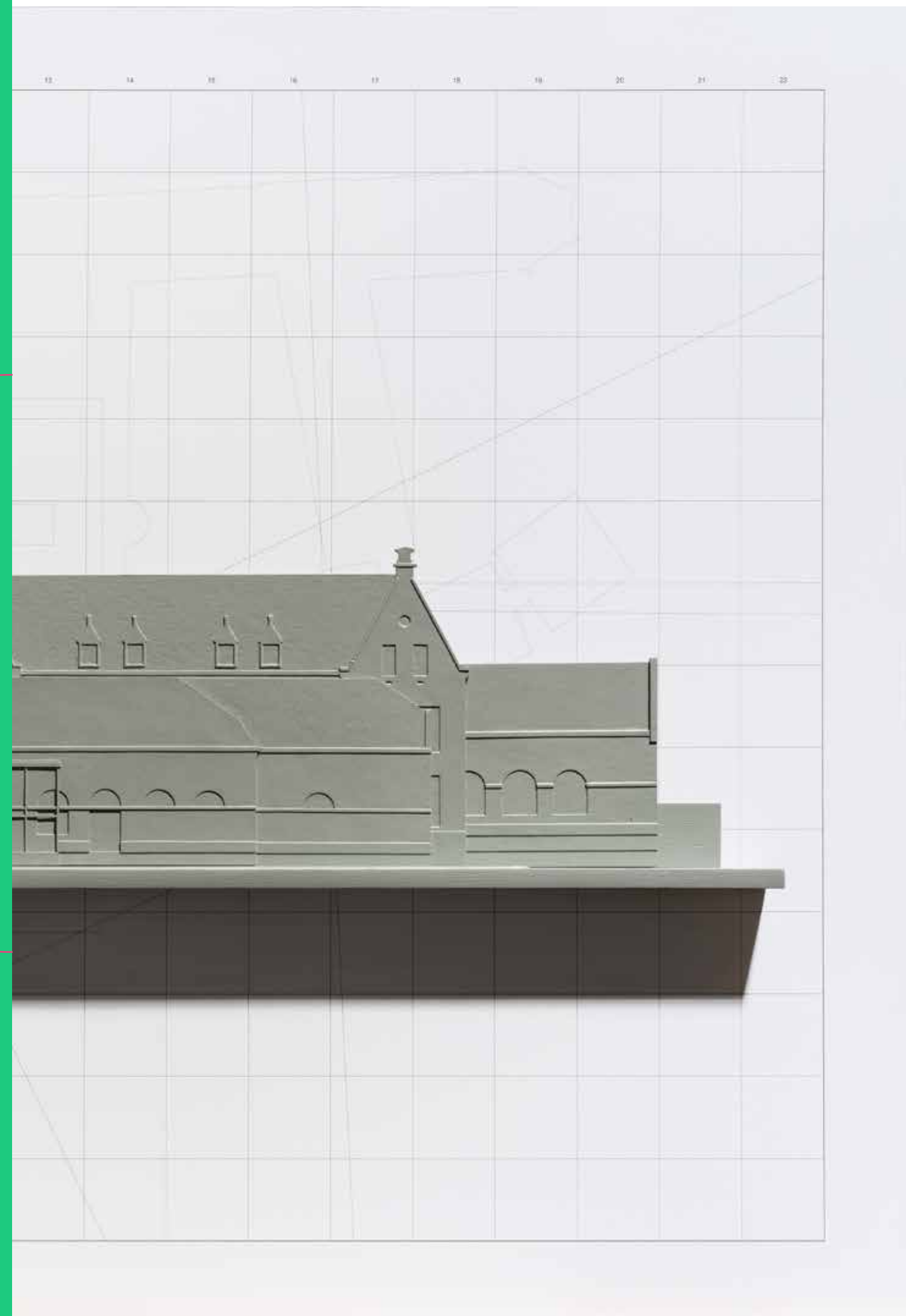
slijmvliezen. Werkt ook bloedvatvernauwend en bloedstelpend. De pimpernel wordt gebruikt bij allerlei darmproblemen, maar ook bij eczeem en huidwonden.

Saxifraga, steenbreek
De steenbreek doet, zoals de naam zegt, rotsen splijten en staat symbool voor de wederopstanding van Christus. De plant geldt ook als een teken van ootmoed.

Vinca, maagdenpalm
Misschien wel de Mariaplant bij uitstek. De maagdenpalm is op veel schilderijen afgebeeld en gewijd aan alle maagden. Op het moment dat Jozef zijn staf in de grond stak op zijn trouwdag, is de plant ontstaan – zo wil de christelijke mythologie. In de Middeleeuwen was de plant in zwang als bescherming tegen toverkracht en duivelse invloeden.Maagdenpalm heeft een verwijdende werking op de hersenbloedvaten en wordt gebruikt bij geheugenverlies en concentratiestoornissen. Bij hartkwalen zou het om dezelfde reden werkzaam zijn. Het effect bij wonden is bloedstelpend en samentrekkend.

Viola, maartsviooltje
Het maartsviooltje is gewijd aan Maria en staat symbool voor zuiverheid, zedigheid, nederigheid en onschuld. Het verbergt zich schuchter tussen andere kruiden, dicht bij de aarde. In de Middeleeuwen werd de plant ook vereenzelvigd met de Heilige Drie-eenheid.

Oscar Lourens⁰¹
(Renkum, 1973)
z.t. (Centraal
Museum), 2016
Epson 9880 piezo
print (ultrachrome
K3 inkt) op Epson
Hotpress White,
geplakt op bubond,
grondverf op
grijsboard karton
en meranti
80 x 120 x 3,5 cm

Uitgave ter gelegenheid van de opening van het verbouwde Centraal Museum, april 2016

Concept

Nicoline Baartman en
Lesley Moore

Tekst

Nicoline Baartman

Vormgeving

Lesley Moore

Redactie

Nicoline Baartman, Karin van den Brandt (Lesley Moore),
Ronald Buïel (Soda+),
Marco Grob, Hans Schopping

Drukker

NPN Drukkers

Binder

Patist

Fotografie

Inga Powilleit
Fotospreads
p. 18, 24, 30, 38, 44.

Fotocredits

J. W. Deetman, Het Utrechts Archief (p. 10), Centraal Museum/Job Janssen (p. 11), Centraal Museum/Ernst Moritz (p. 11, 14), Het Utrechts Archief (p. 12, 13, 16, 17), Roel Troost (p. 14), Soda+ (p. 10, 12, 15, 17), Centraal Museum/Hans Wilschut p. 14

Fotocredits voetnoten

Soda+: voetnoot 4, 8, 23, 29
Rijksmuseum, Amsterdam: voetnoot 10, Het Utrechts Archief: voetnoot 31, 33
Couzijn van Leeuwen: voetnoot 30, Centraal Museum/Ernst Moritz: voetnoot 7, 24

Uitgever

Centraal Museum
Postbus 2106
3500 GC Utrecht
Tel 030-2362362
www.centraalmuseum.nl
info@centraalmuseum.nl

© 2016: de auteurs,
Centraal Museum, Utrecht
Alle rechten voorbehouden.
Niets uit deze uitgave mag worden veeleenvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm, of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op welke manier dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

ISBN/EAN:
978-90-5983-0325

Aan de herinrichting van het Centraal Museum hebben meegewerkt:

Alverre Techniglas, Oldenzaal
Axess B.V., Zaandam
ABT, Velp
Aalbers|Wico, Renswoude
Beuk Horeca, Utrecht
Bordewijk Advies BV, Wolfheze
Bouwkundig Adviesbureau Van den Brink, Ede
Campus Installatietechniek BV, Barneveld
D2 Projectparket B.V., Nieuwegein
Dacks, Gorinchem
Devenco Lifttechniek, Hoevelaken
Driepas Bouwadvies, Wolfheze
Van Dijk Tuinen, Werkhoven
EeStairs Nederland B.V., Barneveld
Extra Vert Projectinrichting, Voorschoten
Goor Metaal, Lunteren
Heijmans, Rosmalen
Helldörfer Lasbedrijf, Arnhem
Houtwerk, Beverwijk

IPSIS Acoustics, Aalten
Ingenieursbureau Middelhuis & Schleipfenbauer, Heteren
Licht-Joost de Beij, Zaltbommel
Nijdeken Graveertechniek, Hengelo
Otis, Amsterdam
Secoff Office&Design BV, Rotterdam
Smits BV, Veldhoven
SODA+, Arnhem
Speltuig en ander houtwerk, Arnhem
Sterk Decoratie, Cothen
Het Tuinatelier, Den Haag
Bouwbedrijf Van Veldhuizen BV, Kootwijkerbroek
Verbeek Hoveniers, Rumpt
VIOS Bouwgroep BV, Utrecht
De Vlieg Techniek BV, Utrecht
Van Vliet electra en bouwwerkzaamheden, Barneveld
X-treme Creations, Zaventem, België
En vele andere onderaannemers en toeleveranciers

Aan de totstandkoming van deze publicatie is bijgedragen door:

Aalbers|Wico, leverancier van brand- en inbraak vertragende ramen en deuren en medeverantwoordelijk voor het bouwkundig veilig maken van het Centraal Museum

Bordewijk Advies BV te Wolfheze, verantwoordelijk voor het ontwerp en advies van de werktuigbouwkundige, elektrotechnische en beveiligingsinstallaties in het vernieuwde Centraal Museum.

Campus Installatie Techniek BV, heeft in het kader van de herinrichting van het Centraal Museum en het nijntje museum de werktuigbouwkundige- en elektrotechnische installaties gerealiseerd.

Driepas Bouwadvies, bouwmanagement herinrichting Centraal Museum

Secoff Office&Design BV, leverancier van al het binnen- en buitenmeubilair ten behoeve van de herinrichting van het Centraal Museum.

SODA+, een samenwerkingsverband van de ontwerpers Jorrit Noijons en Ronald Buïel en de architecten Gabri Klarenbeek en Hagen Zeisberg. Zij zijn verantwoordelijk geweest voor de analyse en het ontwerp van de herinrichting van het Centraal Museum.

Sterk Decoratie, beletterings- en printbedrijf, producent en aanbieder van zaalteksten, bijschriftenbordjes, bewegwijzering en wanddecoratie.

Bouwbedrijf Van Veldhuizen BV, hoofdaannemer herinrichting Centraal Museum

VIOS bouwgroep BV, heeft in de periode juli t/m november 2015 de bouwkundige werken van het nijntje museum gerealiseerd.

In dankbare herinnering aan Guido M. Bordewijk (23 mei 1964 – 9 juni 2014)

 aalbers|wico
defence & security

Bordewijk • Advies b.v.
werp- en adviesbureau voor de installatietechniek

SODA+
architectuur
stedebouw
interieur

Driepas
bouwadvies

sterkdecoratie
belettering & prints

 CAMPUS
installatie techniek bv

VELDHUIZEN b.v.
BOUWBEDRIJF
Kootwijkerbroek • Tel. 0242-44021

SECOFF
Office & Design

samen bouwen met
VIOS
VIOS Bouwgroep BV